

THIASOS

Biblioteca virtuale

I.Δ. ΚΟΝΤΗΣ, *Tὰ ἀρχαῖα τείχη τῆς Ρόδου,*
Αρχαιολογικόν Δελτίον, 18, 1963, Α' Μελέται (Αθήναι 1964), pp. 76-94.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 18 (1963)

ΜΕΡΟΣ Α': ΜΕΛΕΤΑΙ

ΑΘΗΝΑΙ, 1964

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Α' ΜΕΡΟΥΣ

ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐπιγραφαὶ ἐκ Ρόδου (Πίν. 1 - 16).....	σελ.	1-36
MIRIAM ERVIN, A Relief Pithos from Mykonos (Πίν. 17 - 30).....	»	37-75
I. KONTI, Τὰ ἀρχαῖα τείχη τῆς Ρόδου (Πίν. 31 - 33)	»	76-94
ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Ὁ «Κεραιάτης» τῆς Ἐγκωμῆς (Πίν. 34 - 35)	»	95-98
E. VANDERPOOL - I. ΘΡΕΨΙΑΔΗ, «Πρός τοῖς Ἐρμαῖς» (Πίν. 36 - 39)	»	99-114
ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗ, Ἀνασκαφὴ τάφων Ἀναγυροῦντος (Πίν. 40 - 62).....	»	115-132
Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗ, Μυκηναϊκὰ ἐκ Ρόδου (Πίν. 63 - 65)	»	133-140
Κ. ΔΑΒΑΡΑ, Ἐπιγραφαὶ ἐκ Κρήτης II (Πίν. 66 - 71).....	»	141-160
Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗ, Ἐπιτύμβιοι βωμοὶ ἀπὸ τὴν Θράκη (Πίν. 72 - 73)	»	161-165
Περιλήψεις Μελετῶν.....	»	166-171

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

Α' ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Τὰ τείχη τῆς Ρόδου ἐπαινοῦν, ὡς γνωστόν, ὁ Στράβων (XIV, 652), ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης (XLIII, 3) καὶ ἐμμέσως ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος (XXXI, 163), διμιλοῦντες μετὰ θαυμασμοῦ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν δημοσίων κατασκευῶν τῆς πόλεως. Ὁ Παυσανίας ἐπίσης (IV, 31, 5) συγκαταλέγει τὴν Ρόδον μεταξὺ τῶν ἄριστα τετειχισμένων χωρίων τῆς ἐποχῆς του: τὰ μὲν οὖν *Βαβυλωνίων* ἢ τὰ *Μεμρύνεια* τὰ ἐν *Σούσοις* τείχη τοῖς Περσοῖς οὐτε εἶδον οὔτε ἄλλων περὶ αὐτῶν ἥκουσα αὐτοπούντων· τὰ δὲ ἐν Ἀμβρόσσῳ τῇ Φωκικῇ ἐν τε *Βυζαντίῳ* καὶ *Ρόδῳ* — ταῦτα γὰρ δὴ τετείχισται τὰ χωρία ἄριστα — τούτων *Μεσσηνίους* ἔστιν ἔχυρώτερον.

Ἡ ἀρχικὴ οἰκοδόμησις τῶν τειχῶν τῆς Ρόδου ἀπετέλεσεν ἀσφαλῶς τὴν πρώτην μεριμναν τῶν ἰδρυτῶν τῆς πόλεως. Ἰσως μάλιστα ἥρχισεν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῶν τριῶν παλαιῶν πόλεων (411 π.Χ.)¹, κατόπιν τῆς ὁποίας συνετέλεσθη ὁ οἰκιστικὸς συνοικισμὸς τοῦ 408.

Ἡ Ρόδος, κατὰ τὸ τέλος τῆς 5ης καὶ ἐντὸς μεγάλου μέρους τῆς ἐπομένης ἐκατονταετηρίδος, μετέσχε τῶν περισσοτέρων περιπετειῶν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, εἶχε δὲ καὶ ἐκείνη ἰδιαιτέρας περιπετείας. Παρὰ ταῦτα οὐδὲν γεγονός μαρτυρεῖται, τὸ διόπιον θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ σοβαρῶς τὴν κατάστασιν τῆς δχυρώσεώς της.

Χρήσιμοι διὰ τὴν ἴστορίαν τῶν τειχῶν τῆς Ρόδου εἰναι αἱ πληροφορίαι τὰς ὁποίας περιέχει ἡ διήγησις τοῦ Διοδώρου περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ 316 (XIX, 45) καὶ μάλιστα περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ 305/304 (XX, 81 ἔξ.).² κυρίως διότι ἐκ τῶν λεπτομερειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς αὐτήν, εἰναι φανερόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπ' ὅψιν του προγενέστερα κείμενα, βασισθέντα ἐπὶ ἐπισήμων ροδιακῶν πηγῶν, συγχρόνων πρὸς τὰ γεγονότα.³

Οἱ κατακλυσμοὶ συνέβη κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 316. Ὁ Διόδωρος λέγει ὅτι καὶ παλαιότερον εἶχον γίνει δύο ἄλλοι κατακλυσμοί, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ὅτε ἡ πόλις ἦτο νεόκτιστος καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ἀκόμη πολλὴν εὐρυχωρίαν. Τὸ τεῖχος ἀναφέρεται κατὰ τὴν αἰτιολόγησιν τοῦ τρίτου κατακλυσμοῦ (XIX, 45, 3): τῶν μὲν δχετῶν διὰ τὸ δοκεῖν παρεληλυθέναι τὸν χειμῶνα κατημελημένων, τῶν δὲ ἐν τοῖς τείχεσιν δβελίσκων συμφραχθέντων...

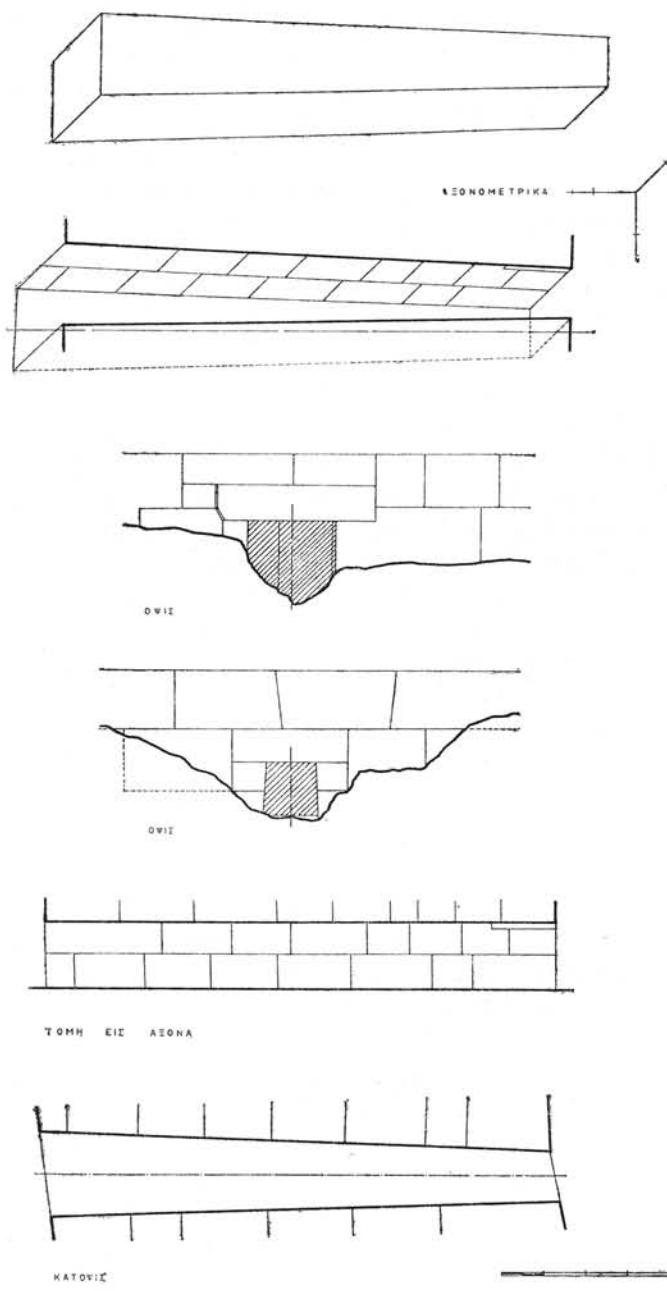
Οἱ δβελίσκοι ἥσαν ἀνοίγματα τοῦ τείχους, παρέχοντα διέξοδον εἰς τὰ παρ' αὐτὸ συρρέοντα ὄντα. Εἰς τὴν σελ. 77 εἰκονίζονται τὰ σχέδια ἐνὸς τοιούτου δβελίσκου τοῦ κλασσικοῦ τείχους τῆς Κῶ, ἡ ὁποία, ὡς πόλις, παρουσιάζει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὴν Ρόδον⁴. Τὸ σχῆμα τῶν δβελίσκων, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται καὶ τὸ ὄνομά των, δφείλεται εἰς λόγους ἀσφαλείας, οἱ ὁποῖοι ἐπέβαλον περιορισμὸν τοῦ μεγέθους τοῦ ἔξωτερι-

1. Πρβλ. AM 73 (1958) 156

2. Πρβλ. Hiller v. Gaertringen, RE Suppl. V, 779.

3. Πρβλ. Kirsten-Kraiker, Griechenlandkunde (1962⁴) 845.

ΟΒΕΛΙΣΚΟΣ ΤΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ ΤΗΣ ΚΩ

Σχεδ. 1. Οβελίσκος τοῦ τείχους τῆς Κῶ

κοῦ στομίου ἔναντι τοῦ ἐσωτερικοῦ, μετ' ἀναλόγου συγκλείσεως τῶν τειχωμάτων. Ἐπειδὴ δημως δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἡ δονομασία αὕτη δφείλεται εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας στερεοσκοπικὴν αἴσθησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ σχήματος τῶν ὁχετῶν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν μᾶλλον ὅτι ὀρελίσκοι ὠνομάζοντο κυρίως οἱ ξυλότυποι, τοὺς δοποίους μετεχειρίζοντο κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν μετεβιβάσθη τὸ δνομα εἰς τοὺς ὁχετούς.

Ο Διόδωρος ὄμιλεῖ περὶ ἑνὸς κυρίως τόπου εἰς τὸν ὁποῖον συνεκεντρώθησαν τὰ ὕδατα: θεατροειδοῦς⁴ δ' οὖσης τῆς Ρόδου καὶ τὰς ἐγκλίσεις τῶν ὑδάτων κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἓν τόπον ποιουμένης, εὐθὺς τὰ ταπεινὰ τῆς πόλεως ἐπληροῦτο . . .

Σήμερον γνωρίζομεν ὅτι ἡ ἀρχαία Ρόδος κατεῖχε περίπου τὴν ἔκτασιν τῆς συγχρόνου πόλεως, μετά τινων μικρῶν μόνον διαφορῶν εἰς τὰς παρυφάς⁵. Τὸ βορειότερον μέρος, ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν μικρὸν λιμένα, τὸ Μανδράκι, εἶναι μᾶλλον ἐπίπεδον. Τὸ θεατροειδὲς λοιπόν, εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὴν ὑπόλοιπον ἔκτασιν, τὴν περιλαμβανομένην μεταξὺ τοῦ ὑψηλέστου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας. Τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς ἐκτάσεως ταύτης καὶ εἰδικῶτερον τὸ ὑπὲρ τὸν μέγαν λιμένα, εἶναι τὸ ἐμφανίζον τὴν περισσοτέραν καὶ προπαντὸς ἀδιάσπαστον κλίσιν. Ἐνεκα τούτου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι δ τόπος δ ἀποτελέσας τὸ ἐπίκεντρον τοῦ κακοῦ ἥτο ἡ περιοχὴ τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, παρὰ τὸν λιμένα τοῦτον⁶. Ἐκεῖ ἀσφαλῶς συνεκεντρώθησαν τὰ περισσότερα ὕδατα, συρρεύσαντα ἀποτόμως διὰ τῶν καθέτων, διηρεκῶν δδῶν τοῦ Ἰπποδαμείου συστήματος καὶ ἐκεῖ ἐργάγη τὸ τείχος καὶ ἀπεσοβήθη ἡ μεγαλυτέρα καταστροφή: τοῦ γὰρ τείχους ραγέντος ἐπὶ πολὺν τόπον ἐξέπεσε ταύτη τὸ συνεστηκός ὕδωρ εἰς τὴν θάλατταν (XIX, 45, 6).

Μετὰ ἔνδεκα ἔτη ἡ πολιορκία τοῦ Δημητρίου ἀπετέλεσε τὴν μεγάλην δοκιμασίαν τῶν τειχῶν τῆς Ρόδου. Ἰδοὺ πῶς ἀναγράφει διόδωρος τὴν γενομένην προπαρασκευὴν τοῦ στόλου καὶ τῆς λοιπῆς δυνάμεως (XX, 82,4): εἰχε δὲ ναῦς μακρὰς μὲν παντοίας μεγέθει διακοσίας, ὑπηρετικὰ δὲ πλείω τῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα: ἐν δὲ τούτοις ἐκομίζοντο στρατιῶται βραχὺ λειπόμενοι τῶν τετρακισμυρίων σὺν ἵππεσι καὶ τοῖς συμμαχοῦσι πειραταῖς. ὑπῆρχε δὲ καὶ βελῶν παντοίων πλῆθος καὶ πάντων τῶν πρὸς πολιορκίαν χρησίμων μεγάλη παρασκευὴ. χωρὶς δὲ τούτων ἴδιωτικὰ πόρια συνηκολούθει τῶν ταῖς ἀγοραῖς χρωμένων βραχὺ λειπόμενα τῶν χιλίων.

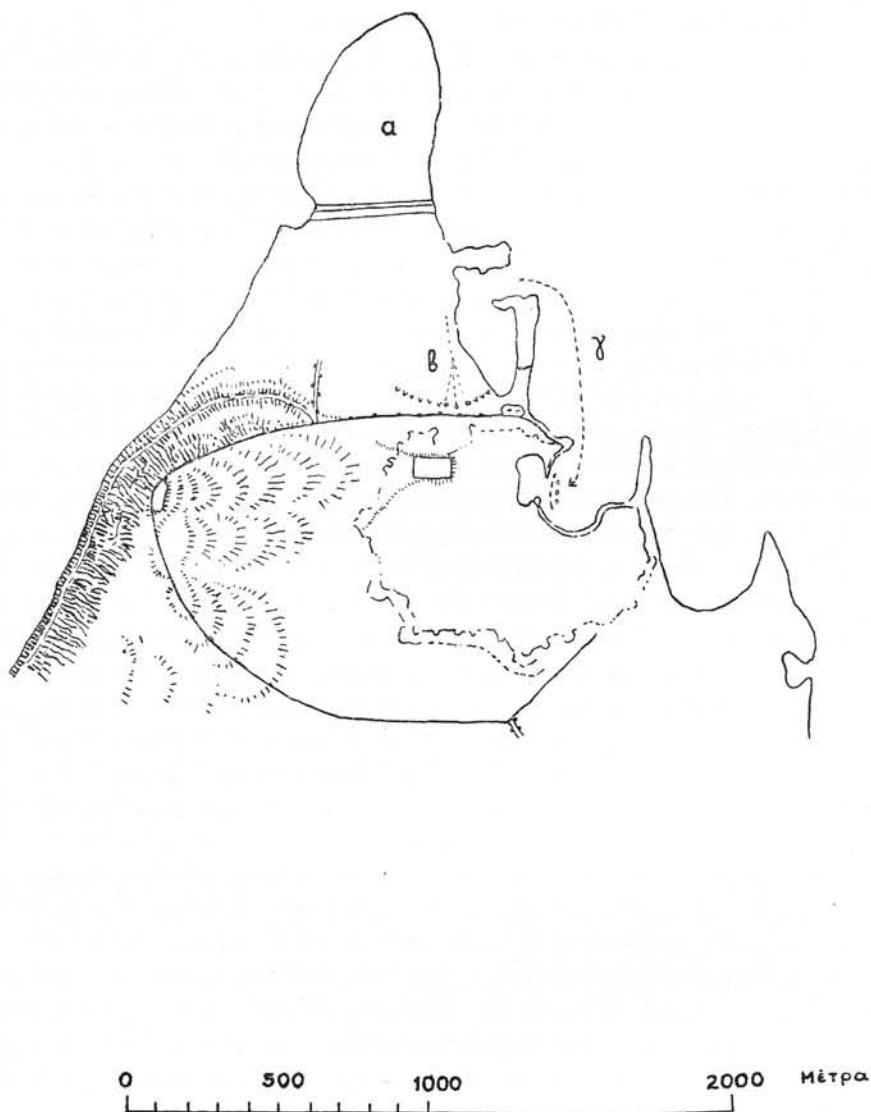
Ἐν συνεχείᾳ διόδωρος (XX, 83,1) ἀναφέρει τὴν ἐπίδειξιν δυνάμεως εἰς τὴν ὁποίαν προέβη δ Δημήτριος, διατάξας τὸν στόλον, μετὰ τὴν ἐκκίνησιν ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τρόπον ὥστε πάντα τὸν ἀνὰ μέσον τόπον τῆς τε νῆσου καὶ τῆς ἀντικειμένης παραλίας συμπεπληρωμένον φαίνεσθαι τοῖς πλοίοις καὶ πολὺν φόρον καὶ κατάπληξιν παρέχεσθαι τοῖς ἀπὸ τῆς πόλεως θεωροῦσιν.

Ἡ ἔναρξις τῆς πολιορκίας περιγράφεται ὡς ἐξῆς (XX, 83, 3-4): εἴθ' δ μὲν Δημήτριος κατέπλευσεν εἰς τὴν νῆσον, ἀποβιβάσας δὲ τὴν δύναμιν κατεστρατοπεύδευσεν πλησίον τῆς πόλεως, ἐκτὸς βέλους ποιησάμενος τὴν παρεμβολήν. εὐθὺς δὲ τῶν πειρατῶν καὶ τῶν ἄλλων τοὺς εὐθέτους ἐξέπεμψε πορθήσοντας τὴν νῆσον καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν.

4. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ χαρακτηρισμοῦ θεατροειδῆς βλ. I. Δ. Κοντῆ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ρυμοτομίας τῆς Ρόδου, 7 ἐξ.

5. AM 73 (1958) 148, Πίν. III καὶ IV. Ἐκ τοῦ Πίνακος IV ἐλήφθη καὶ τὸ Σχεδ. 4 τοῦ παρόντος.

6. Περὶ τῆς διαίτηρας φροντίδος πρὸς ἀποχέτευσιν τῶν ὑδάτων τῆς περιοχῆς ταύτης, ἡ ὁποία ἐλήφθη πρὸ τοῦ "κατακλυσμοῦ" ἡ ἀμέσως μετ' αὐτόν, διὰ τῆς κατασκευῆς πυκνοῦ συστήματος ὑπονόμων βλ. Κοντῆ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ρυμοτομίας τῆς Ρόδου, 11 ἐξ.

Σχ. 2. Σχεδιογράφημα τῆς πολιορκίας τῆς Ρόδου ὑπὸ τοῦ Δημητρίου κατὰ Schramm.
(α. Στρατόπεδον Δημητρίου, β. Τόπος ἐπιθέσεως, γ. Κατεύθυνσις ἐπιθέσεως ἐναντίον
τοῦ μεγάλου λιμένος)

έδενδροτόμησε δὲ καὶ τὴν πλησίον χώραν καὶ καθεῖλε τὰς ἐπαύλεις, ἐξ ὧν ὁχύρωσε τὴν στρατοπέδειαν, περιβαλὼν τριπλῷ χάρακι καὶ σταυρώμασι πυκνοῖς καὶ μεγάλοις, ὥστε τὴν τῶν πολεμίων βλάβην γενέσθαι τῶν ἰδίων ἀσφάλειαν. μετὰ δὲ ταῦτα πάσῃ τῇ δυνάμει καὶ τοῖς πληρώμασιν ἔχωσεν ἐν δλίγαις ἡμέραις τὸ μεταξὺ τῆς πόλεως διαλεῖπον πρὸς τὴν ἔκβασιν καὶ κατεσκεύασε λιμένα ταῖς ναوῖς ἀρκοῦντα.

Περὶ τῆς θέσεως τοῦ στρατοπέδου καὶ τοῦ λιμένος τοῦ Δημητρίου ἔξεφράσθησαν κατὰ καιροὺς διάφοροι ὑποθέσεις, ἐπεκράτησε δὲ τελικῶς ἡ ἄποψις ὅτι ταῦτα εἶχον ἐγκατασταθῆ βορείως τῆς πόλεως, παρὰ τὴν Πανὸς ἄκραν, τὴν σημειουμένην εἰς τοὺς ἔνογλώσσους χάρτας ὡς *punta della sabbia* ή *cum-burnu*⁷.

Οτε τὸ πρῶτον διετυπώθη ἡ ὑπόθεσις αὗτη δλόκληρος ἡ βόρειος περιοχὴ τῆς πόλεως, μετὰ τοῦ λιμένος τοῦ Μανδρακίου, ἐθεωρεῖτο ὡς κειμένη ἐκτὸς τοῦ ἀρχαίου περιβόλου. Τοῦτο ἐπέτρεπε τὴν ἀνετον θεμελίωσιν τῆς ὑποθέσεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διηγήσεως τοῦ Διοδώρου. Ὑπῆρχε δηλαδὴ ἀρκετὸς χῶρος διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ στρατοπέδου καὶ παρ' αὐτὸν παραλία κατάλληλος διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ προχείρου λιμένος. Πρὸς τούτοις ὑπῆρχεν ἀρκετὴ ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ ὑποτιθεμένου στρατοπέδου καὶ τῆς θέσεως τοῦ βορείου τείχους τῆς πόλεως, τὸ δοποῖον ἐπιστεύετο ὅτι ἡκολούθει τὴν γραμμὴν περίπου τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους (Σ χ ε δ. 2)⁸. Ἐντὸς τοῦ ἐνδιαμέσου τούτου διαστήματος ἡδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ χερσαία ἐπίθεσις τοῦ Δημητρίου διὰ τῆς ἐλεπόλεως, τὴν δοποίαν περιγράφει ὁ Διόδωρος κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν τῆς πολιορκίας, καὶ ἡ δοποία δὲν ἡδύνατο πράγματι νὰ διεξαχθῇ μακρὰν τοῦ στρατοπέδου.

Σήμερον δύως ἔξελιπον αἱ προϋποθέσεις αὗται. Γνωρίζομεν ἡδη ὅτι τὸ μεγαλύτερον τουλάχιστον μέρος τῆς βορείου περιοχῆς κατείχετο ὑπὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐκ δὲ τῶν γενομένων στρωματογραφικῶν καὶ ἐν γένει ἀνασκαφικῶν παρατηρήσεων ἐπεβεβαιώθη ὅτι δὲν πρόκειται περὶ μεταγενεστέρας ἐπεκτάσεως, ἀλλὰ περὶ μέρους περιληφθέντος εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἴδρυσεώς της.

Ἡ πορεία τοῦ τείχους βορειοδυτικῶς τοῦ τμήματος τὸ δοποῖον ἔχει ἀποκαλυφθῆ μεταξὺ τοῦ «Ἐθνικοῦ Θεάτρου» καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ τεμένους τοῦ «Μουράτ Ρεΐς»⁹ δὲν ἔξηκριβώθη ἀκόμη. Ἔνεκα τούτου δὲν γνωρίζομεν τὴν θέσιν τοῦ βορείου δρίου τῆς πόλεως. Εἴναι δύμως πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ μέγιστον τουλάχιστον μέρος τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἀρχαίων βοηθητικῶν λιμένων ἐκτάσεως, ἢτοι τοῦ παρὰ τὸ «Ξενοδοχεῖον τῶν Ρόδων» ἀπὸ Α καὶ τοῦ ἀποκαλυφθέντος ὑπὸ τοῦ Newton ἀπὸ Δ.¹⁰, ἔκειτο ἐντὸς τοῦ περιβόλου. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν δεχθῶμεν πρὸς τὸ παρόν, τὴν μᾶλλον ἀπίθανον ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ βόρειον τείχος ἔβαινεν ἀπὸ Α πρὸς Δ, εἰς τὸ ὄψος περίπου τοῦ βορείου λιμενοβραχίονος τοῦ Μανδρακίου, καὶ πάλιν δὲν μεταβάλλονται οὐσιωδῶς τὰ πράγματα· διότι δὲν απομένων χῶρος μέχρι τῆς Πανὸς ἄκρας, καὶ ὑπὸ τὴν σημερινήν του ἀκόμη ἐκτασιν, τὴν σημαντικῶς αὐξηθεῖσαν διὰ προσχώσεων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, δὲν θὰ ἡτο ἀρκετὸς διὰ νὰ περιλάβῃ ἄπαντα τὰ συναγόμενα ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Διοδώρου.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἀποκλείεται ἐπίσης δλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς

7. Πρβλ. R. Inglieri, Carta archeol. Rodi, 13, ἀριθμ. 1. L. Laurenzi, Memorie fert, II (1938) 33 ἐξ. Πίν. XXXI.

8. Τὸ Σ χ ἐ δι ον 2 ἔχει ληφθῆ ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν J. Kromayer - G. Weith, Heerwesen und Kriegsführung der Griechen und Römer (1928) Πίν. 24, εἰκ. 78. Πρβλ. αὐτ., καὶ σ. 178, 220.

9. Bλ, Inglieri, ξ. ἀ. 13, ἀριθμ. 2. Laurenzi, ξ.ἀ, 36, πίν. XXX, εἰκ. 1.

10. Πρβλ. AM 73 (1958) 174.

πόλεως, ώς καὶ ἡ δυτική, ἡ ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὴν κάτω πόλιν, διότι, ώς θὰ ἴδωμεν ἔξετάζοντες τὰ κατὰ καιροὺς ἀποκαλυφθέντα λείψανα τοῦ τείχους, τοῦτο ἔβαινεν ἐγγύτατα τῆς ἀκτῆς. Δὲν εἶναι ὁσαντώς πιθανὸν δτὶ τὸ στρατόπεδον ἐγκατεστάθη ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, μεταξὺ ἀντῆς καὶ τῆς δυτικῆς παραλίας, ἐφ' ὅσον, πλὴν τῆς ἐν γένει ἀκαταλληλότητος τοῦ τόπου, τοῦτο συνεπήγετο συνεχῆ καὶ σοβαρὸν κίνδυνον. Σχετικῶς παρατηρεῖται δτὶ ἡ ὀνομασία Ἀκρόπολις δὲν ὀφείλεται εἰς αὐτοτελῆ ἢ ἰδιαιτέρως ἐνισχυμένην δχύρωστιν τοῦ ἀπὸ Δ ὑψιπέδου τῆς πόλεως, εἰς τὸ ὅποιον ἀπεδίδετο¹¹. Τὸ ὑψίπεδον τοῦτο, προοριζόμενον διὰ μνημειακὴν διαμόρφωσιν, δὲν ἔχωρίζετο ἀπὸ τῆς λοιπῆς πόλεως διὰ τείχους, ἀπὸ Δ δὲ καθωρίζετο ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τείχους, τὸ ὅποιον ἡκολούθει τὴν γραμμὴν τοῦ φυσικοῦ χείλους τοῦ ὑψιπέδου. Ἡ ἀπότομος ἐν τούτοις κάθοδος τοῦ ἐδάφους πρὸς τὴν παραλίαν προσέδιδεν εἰς τὴν πλευράν ταύτην σημαντικὴν δχυρότητα, ἀκριβῶς διότι παρεῖχε τὴν εὐχέρειαν ἀποτελεσματικῆς προσβολῆς τῶν ἐπιχειρούντων ἄνοδον ἢ τῶν ὀπωσδήποτε εὑρισκομένων ἐπὶ τῆς κλειτύος.

Ὑπολείπεται λοιπὸν ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἡ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, ἡ ὅποια καὶ ἐμφανίζει μοναδικὰ πράγματι πλεονεκτήματα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐνδιαφερούσης ἐνταῦθα. Ἐν πρώτοις διὰ τῆς παρ' ἀντῆν ἐγκαταστάσεως τοῦ στρατόπεδου τῶν πολιορκητῶν ἔξησφαλίζετο ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς πόλεως κατὰ γῆν καὶ μάλιστα ἡ ἀποκοπή τῆς ἀπὸ τῆς λοιπῆς νήσου τοιαύτῃ δὲ ἀποκοπὴ φαίνεται δτὶ συνέβη πράγματι, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, δτὶ, μετὰ τὴν σημειουμένην ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἀποστολὴν τῶν πειρατῶν καὶ τῶν ἄλλων πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς νήσου, οὐδεμίᾳ πλέον μνεία γίνεται ἀντῆς μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου. Παρὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ὑπῆρχεν ἐπίσης ἔκτασις πολλὴ καὶ κατάλληλος διὰ τὴν ἐγκαταστασιν στρατοπέδου, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἐν γένει κίνησιν τῶν πολιορκητῶν, ἡ δὲ ὄλη περιοχὴ ἥτο καθαρᾶς ἀγροτικῆς. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι, ώς συνάγεται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Διοδώρου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γνωστῆς παραδόσεως περὶ τῆς συναντήσεως τοῦ Δημητρίου μετὰ τοῦ ζωγράφου Πρωτογένους, τὴν ὅποιαν μεταδίδει ὁ Πλίνιος, ὑπὸ διαφόρους δὲ παραλλαγάς καὶ ἄλλοι¹², τὸ στρατόπεδον ἔκειτο παρὰ τοιαύτην περιοχῆν. Ὑπῆρχον δηλαδὴ εἰς τὴν πλησίον χώραν κῆποι, ἐπαύλεις καὶ δένδρα, εἰς πλῆθος μάλιστα ἐπιτρέπον τὴν ἐκ τῆς δενδροτομήσεως ἔξασφάλισιν τῆς πολλαπλῆς δχυρώσεως τοῦ στρατόπεδου. Τοιαύτη δυνατότης παρ' οὐδεμίᾳν ἄλλην τῶν πλευρῶν τῆς πόλεως ὑφίστατο.

Ἀκριβέστερος καθορισμὸς τοῦ τόπου εἰς τὸν ὅποιον ἐγκατεστάθη τὸ στρατόπεδον παρὰ τὴν νοτίαν πλευράν τοῦ περιβόλου δὲν εἶναι πρὸς τὸ παρὸν δυνατός. Ὡς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν μετὰ πλήρους βεβαιότητος ἐὰν εὑρίσκοντο εἰς τὴν νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως κειμένην παραλίαν ἢ τὴν νοτιοδυτικῶς, ἢ ἔκβασις καὶ ὁ κατασκευασθεὶς πρόχειρος λιμήν, ὁ ὅποιος ἐπρεπε νὰ συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὸ στρατόπεδον.

Ὀπωσδήποτε σημειοῦνται σχετικῶς τὰ κάτωθι: ἡ νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως κειμένη παραλία, ἥτοι ἡ ἐκτεινομένη πέραν τῶν σημερινῶν νεκροταφείων, ἥτο κατάλληλος διὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν πολιορκητῶν, τὰ δὲ ἀπὸ Δ ὑπερκείμενα ὑψίπεδα ἥσαν ἐπίσης κατάλληλα διὰ τὴν στρατοπέδευσίν των. Ἐπιπροσθέτως, ἐὰν ἐγκαθίστατο εἰς τὴν θέσιν ταύτην τὸ κέντρον τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Δημητρίου, θὰ διηυκολύνοντο

11. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν βλ. ΠΑΕ 1952, 547 ἐξ. AM 73 (1958) 153.

12. Βλ. τὰ σχετικὰ χωρία εἰς A. Reinach, Recueil Milliet, I, 362 ἐξ. ἀριθμ. 491 ἐξ.

σημαντικῶς, τουλάχιστον ὑπὸ εὐνοϊκὰς καιρικὰς συνθήκας, αἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ μεγάλου λιμένος τῆς πόλεως, ὁ ὅποῖς ἀπετέλεσε κύριον στόχον κατὰ τὴν πρώτην μάλιστα φάσιν τοῦ πολέμου: πᾶσα γὰρ ἦν ἡ σπουδὴ περὶ τὸ κρατῆσαι τούτου καὶ τῆς σιτοπομπείας ἀποκλεῖσαι τὸν πόλιν (XX, 88, 1 Πρβλ. καὶ 85, 4).

Παρὰ ταῦτα δμως δὲν φαίνεται πιθανὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ λιμὴν τοῦ Δημητρίου εἶχεν ἔγκατασταθῆ εἰς τὴν ἐν λόγῳ θέσιν κυρίως διότι δλόκληρος ἡ παρὰ τὴν πόλιν ἀνατολικὴ παραλία πλήττεται ὑπὸ σφοδροτάτων νοτίων ἀνέμων κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἔτους. Οἱ ἄνεμοι οὗτοι καθιστοῦν ἀδύνατον τὴν κίνησιν καὶ συχνότατα ἐπικίνδυνον τὴν παραμονὴν πλοίων, ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῶν κανονικῶς κατεσκευασμένων λιμένων τῆς πόλεως· ἔδυσχέρανον δὲ σημαντικῶς καὶ τὰς ἐναντίον αὐτῶν ἐπιχειρήσεις τοῦ Δημητρίου (XX 86, 1. 88,7), ὁ ὅποῖς ἡ ναγκάσθη τελικῶς νὰ μετατοπίσῃ τὸ κέντρον τοῦ βάρους τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἰς τὴν ξηράν (XX, 91, 1). Τὸ μειονέκτημα τοῦτο τῆς ἀνατολικῆς παραλίας, τὸ ὅποῖον ὑπεχρέωσε προφανῶς τοὺς Ροδίους εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ σημειωθέντος ἥδη δυτικοῦ βοηθητικοῦ λιμένος, τοῦ λιμένος τοῦ Newton, δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν τὸ ἐγνώριζεν ὁ Δημήτριος ὅτε ἐπεχείρησε τὴν ἐκστρατείαν του.

‘Ως πρὸς τὴν νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως κειμένην παραλίαν, αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἱαλυσίας, τὸν σημερινὸν κόλπον τῶν Τριάντα, ὁ ὅποῖς εὑρίσκεται ἀκριβῶς ἐναντὶ τοῦ μικρασιατικοῦ λιμένος τῶν Λωρύμων. Ὁ λιμὴν οὗτος, κατὰ τὸν Διόδωρον (XX, 82, 20), ἀπετέλεσε τὸ κέντρον τῆς προπαρασκευῆς τοῦ Δημητρίου καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἐναντίον τῆς Ρόδου ἐπιχειρήσεως. Ὁ κόλπος τῶν Τριάντα, πρὸς τούτοις, ἔνεκα τῆς εὐρύτητος καὶ τῆς ὀμαλότητος τῆς παραλίας του (Πίν. 31) προσφέρεται ὑπὲρ πάντα ἄλλον τόπον τῆς νήσου διὰ τὴν διενέργειαν ἀποβάσεως τοῦ εἰδους καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐπιχειρηθείσης ὑπὸ τοῦ Δημητρίου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἰς τὴν παρὰ τὴν πόλιν δυτικὴν παραλίαν ἀπεβιβάσθη καὶ κατὰ τὸ 1480 ἡ κυρία δύναμις τοῦ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ, ὅτε οὗτος, ἐκκινήσας ἐκ τοῦ Μικρασιατικοῦ ἐπίσης λιμένος τοῦ Φύσκου, κειμένου ὅχι μακρὰν τῶν Λωρύμων, ἐπεχείρησε τὴν πρώτην Τουρκικὴν πολιορκίαν τῆς Ρόδου (Πίν. 33)¹³. Σημειωτέον ὅτι ἡ πολιορκία αὕτη παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν πολιορκίαν τοῦ Δημητρίου, αἱ δὲ διαφοραὶ τῆς διφείλονται κυρίως εἰς τὴν μικροτέραν ἔκτασιν τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως καὶ τὴν ἥδη ἀρξαμένην χρῆσιν τῆς πυρίτιδος.

Δι’ ἐκεῖνον ὁ ὅποῖς ἥθελε διενεργήσει ἀπόβασιν εἰς τὸν κόλπον τῶν Τριάντα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, προσεφέροντο πρὸς στρατοπέδευσιν, πλησίον τῆς πόλεως, τὰ νοτιοδυτικῶς τῆς Ἀκροπόλεως πεδία (Πίν. 32 α-β), παρὰ τὰ ὅποια διήρχετο καὶ ἡ κυριωτέρα ἔξωτερικὴ ὁδός, ἡ συνδέουσα τὴν πόλιν πρὸς τὴν λοιπὴν νῆσον. Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, κειμένης παρὰ τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς περιοχῆς, ἥτο δυνατὴ ἡ ἄμεσος ἐποπτεία ὀλοκλήρου τῆς γραμμῆς τοῦ νοτίου περιβόλου τῆς πόλεως. Ἡ κάθοδος ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου πρὸς τὴν δυτικὴν παραλίαν ἥτο δυνατὸν νὰ γίνεται ἀσφαλῶς διά τινος τῶν κοιλάδων ἡ χαραδρῶν, τῶν ενδισκομένων νοτίως τῆς πόλεως (Πίν. 32 γ). Ἡ ἔκβασις δμως, παρὰ τὴν ἀκάλυπτον, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, παραλίαν καὶ μάλιστα ὁ πρόχειρος λιμήν, ὁ κατασκευασθεὶς ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς τὸ μέρος τοῦ κόλπου τὸ πρὸς τὴν πόλιν, εἶχον πράγματι ἀνάγκην προχώματος, ὁμοίου

13. Πρβλ. C. Torr, Rhodes in modern times, 17 ἔξ.

πρὸς ἐκεῖνο, τοῦ δοπίου τὴν χῶσιν, πάσῃ τῇ δυνάμει καὶ τοῖς πληρώμασιν, ἀναφέρει ὁ Διόδωρος.

Τὰ τείχη τῆς πόλεως ἀναφέρονται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Διοδώρου κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς προπαρασκευῆς τῶν Ροδίων πρὸς ἄμυναν (XX, 84, 5) : . . τινὲς δὲ τὰ πεπονηκότα τῶν τειχῶν ἐπεσκεύαζον, πλεῖστοι δὲ λίθους πρὸς τὰ τείχη φέροντες ἐσώρευνον. Ἐφ' ὅσον οὐδεμίᾳ ἐπιχείρησις τοῦ Δημητρίου ἀναφέρεται προηγουμένως, εἶναι φανερὸν ὅτι τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν εἴχε καταστήσει ἀναγκαίαν ἡ παραμέλησις τῆς δχυρώσεως κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν εἰρηνικὴν διὰ τὴν Ρόδον περίοδον (πρβλ. XX, 81). Ὡς πρὸς τοὺς συσσωρευθέντας λίθους, οὗτοι προωρίζοντο ἀναμφιβόλως διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐπικειμένων βλαβῶν τῶν τειχῶν, ἐπίσης δὲ καὶ διὰ τὴν συμπλήρωσίν των, περὶ τῆς δοπίας γίνεται λόγος κατωτέρῳ¹⁴.

Περιγράφων δὲ Διόδωρος (XX, 85, 1) τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ μεγάλου λιμένος, λέγει ὅτι δὲ Δημήτριος, πλὴν τῶν ἄλλων, κατεσκεύασε δόνο πύργους τετραστέγους ὑπερέχοντας τοῖς ὑψεσι τῶν ἐπὶ τοῦ λιμένος πύργων. Ἐκ τῶν μετέπειτα ἀναφερομένων ἐπιθέσεων καθίσταται προφανές ὅτι πρόκειται περὶ πύργων τοῦ παρὰ τὸν λιμένα διερχομένου τείχους καὶ ὅχι περὶ ἄλλων ἀνηκόντων εἰς σύστημα εἰδικῆς δχυρώσεως τοῦ λιμένος¹⁵. Ὄτι δὲ μέγας λιμὴν ἄλλωστε δὲν περιελαμβάνετο εἰς τὴν δχύρωσιν συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι διὰ τὴν ὑπεράσπισίν του οἱ Ρόδιοι δόνο μὲν οὖν ἔστησαν μηχανὰς ἐπὶ τοῦ χώματος, τρεῖς δὲ ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων πλησίον τῶν κλείθρων τοῦ μικροῦ λιμένος . . . ἐπέστησαν δὲ τοῖς δρμοῦσι τῶν φορτηγῶν πλοίων ἐν τῷ λιμένι βελοστάσεις οἰκείας τοῖς ἐπιτίθεσθαι μέλλουσι καταπέλταις (XX, 85, 4). Τὰ πρόχειρα ταῦτα μέτρα δὲν ἵσχυσαν τελικῶς, δὲ Δημήτριος . . . νυκτὸς ενδίας λαβόμενος ἔλαθε παραπλεύσας καὶ καταλαβόμενος ἄχρον τὸ χῶμα τοῦ μεγάλου λιμένος ενθύνς περιεχαράκωσε τὸν τόπον καὶ διέφραξε θυρώμασι καὶ πέτραις, ἐξεβίβασε δὲ εἰς αὐτὸν στρατιώτας τετρακοσίους καὶ βελῶν πλῆθος παντοδαπῶν, ἀπέχοντος ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ τόπου τούτου πέντε πλέθρα (XX, 86, 1)¹⁶.

Οὐδὲν ἀντιθέτως κατώρθωσεν δὲ Δημήτριος ἐναντίον τοῦ δευτέρου τῶν θαλασσίων στόχων του, τοῦ μικροῦ λιμένος, δὲ δοπίος καὶ ἄλλοθεν μαρτυρεῖται ως κλειστὸς λιμὴν (βλ. κατωτέρω). Ἡ ἀποκάλυψις τῶν λειψάνων τῶν νεωρίων παρὰ τὸν λιμένα τοῦτον, δὲ δοπίος φαίνεται ὅτι ἡσφαλίζετο καὶ δι' δχυρώσεως, ἐπηλήθευσε τὴν παλαιότερον γενομένην ὑπόθεσιν περὶ τοῦ πολεμικοῦ του χαρακτῆρος. Τὸ δυσπρόσβλητον τοῦ λιμένος τούτου ἐξησφάλισε, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας, τὴν ἄνετον κίνησιν τοῦ ροδιακοῦ στόλου, δὲ δοπίος οὐσιωδέστατα συνέβαλεν εἰς τὴν ἀποτελεσματικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ Δημητρίου.

Ἐνθύνς ἐξ ἀρχῆς δὲ Δημήτριος ἡκολούθησε τὴν γνωστὴν τακτικὴν τῆς προσβολῆς τῶν τειχῶν ἐξ ὑψηλοτέρων κατασκευῶν, συγχρόνως δὲ προσεπάθει νὰ ματαιώσῃ καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ροδίων ἐπιχειρουμένην ὑπερύψωσιν τῶν τειχῶν. Οὕτω καὶ πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐπὶ τοῦ χώματος τοῦ λιμένος, τοῦ προγεφυρώματός του, ως θάλασσαν εἰσέβαλεν σήμερον, τὰς ναῦς προσαγαγάνων ἐντὸς βέλους κατετίτωσκε τοὺς κατὰ τὴν πόλιν ὑψηλότερα τὰ παρὰ

14. Πρβλ. σχετικῶς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ Φίλωνος (M. Diels-E. Schramm, Exzerpte aus Philons Mekanik VII, VIII, II, 49, 89) : δεῖ δὲ παρασκεύαζεσθαι πρὸς τὰς πολιορκίας ὅπλα καὶ σίδηρον καὶ χαλκὸν καὶ πλίνθους καὶ λίθους χρησίμους πρὸς τὴν οἰκοδομίαν . . .

15. Περὶ τῶν λιμένων τῆς Ρόδου βλ. ΠΑΕ 1953, 279. ΑΜ 73 (1958) 154.

16. Πρβλ. ΠΑΕ 1953, 278 ἐξ. 1954, 354 ἐξ.

τὸν λιμένα τείχη κατασκευάζοντας (XX, 85, 3). Καὶ μετὰ ταῦτα τοῖς μὲν ἐλάττοσιν δξυβελέσι μακρὰν φερομένοις ἀνεῖργε τὸν ἔργαζομένον τὸ παρὰ τὸν λιμένα τεῖχος, τοῖς δὲ πετροβόλοις τάς τε μηχανὰς τῶν πολεμίων καὶ τὸ διὰ τοῦ χώματος τεῖχος τῇ μὲν διέσεισε, τῇ δὲ κατέβαλεν, ἀσθενὲς ὑπάρχον καὶ ταπεινὸν ἐκείνοις τοῖς καιροῖς (XX, 86, 2).

Τὸ διὰ τοῦ χώματος τεῖχος ἦτο ἀναμφιβόλως τὸ μέρος τῆς ὁχυρώσεως τὸ διασχίζον παρὰ τὴν ἔναρξίν της τὴν τεχνητὴν ἐπίχωσιν, ἡ δοπία καθώριζε τὸν λιμένα. Ἀξία ἴδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ἡ ρητὴ μαρτυρία τοῦ Διοδώρου περὶ τῆς ἀσθενείας καὶ καθ' ὅψις ἀνεπαρκείας τοῦ τείχους τούτου, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός, διτὶ τὰ μειονεκτήματα ταῦτα, τὰ δοπία, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ὀλης διηγήσεως, δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὸ ἐν λόγῳ μέρος, ἀναφέρονται ὡς ὑφιστάμενα κατὰ τὸ παρελθόν: ἐκείνοις τοῖς καιροῖς.

Ἡ μορφὴ τῆς ὁχυρώσεως κατὰ τὰ νοτιοανατολικὰ τοῦ μεγάλου λιμένος δὲν εἶναι γνωστή, καίτοι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀπεκαλύφθη, πρὸ δεκαετίας περίπου, τὸ μεγαλύτερον ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων μερῶν τοῦ περιβόλου¹⁷. Ὁπωσδήποτε δύμως ἡ ἀπὸ Ν ἄμεσος γειτνίασις τοῦ μεγάλου λιμένος πρὸς τὸν ἀρχαῖον βοηθητικὸν λιμένα τοῦ σημερινοῦ κόλπου τῆς Ἀκαντιᾶς, ὁ δοπίος διεχωρίζετο ἀπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ χώματος, φαίνεται διτὶ ἐπέβαλε τὴν κατασκευὴν συνθέτου μορφῆς ὁχυρώσεως. Οὕτω, κατωτέρω, ὁ Διόδωρος (XX, 87, 1) δύμιλει καὶ περὶ διατειχίσματος εὑρισκομένου παρὰ τὴν θέσιν ταύτην: τὰς μὲν μηχανὰς τὰς ἐπὶ τοῦ χώματος τοῖς ταλαντιαίοις πετροβόλοις συνέτριψε (ὁ Δημήτριος), τοῦ δὲ διατειχίσματος τὸ μεσοπόργιον σὺν αὐτοῖς τοῖς πόργοις διέσεισεν. κατελάβοντο δὲ καὶ τῶν στρατιωτῶν τινὲς μέρος τοῦ παρὰ τὸν λιμένα διατειχίσματος· ἐφ' οὓς συστραφέντες οἱ Ρόδιοι μάχην συνῆραν καὶ πολλαπλάσιοι γενόμενοι τὸν μὲν ἀνεῖλον, τὸν δὲ ἐπανελθεῖν εἰς τοδιπίσω συνηράγκασαν· συνήργει δὲ τοῖς ἐκ τῆς πόλεως ἡ τοῦ παρὰ τὸ τεῖχος τόπου τραχύτης, πολλῶν καὶ μεγάλων πετρῶν κατὰ συνεχὲς κειμένων παρὰ τὴν οἰλκοδομὴν ἔξω τοῦ τείχους. Ἡ τοιαύτη μορφὴ τοῦ πρὸ τοῦ ἀρχαίου τείχους τοῦ λιμένος χώρου, ὁ δοπίος μερικῶς περιελήφθη ἐντὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ περιβόλου, διεπιστάθη καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔξερεύνησιν τῆς περιοχῆς¹⁸.

Ἐσημειώθη ἀνωτέρω διτὶ ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς ἀποκαλυφθέντων λειψάνων τοῦ τείχους συνάγεται διτὶ ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἡκολούθει, κατὰ τὸ μέγιστον μέρος του, τὴν γραμμὴν τῆς παραλίας, διερχόμενος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς. Τοῦτο εἶναι φανερὸν καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Διοδώρου: ... οἱ μὲν τοῦ Δημητρίου στρατιῶται πανταχοῦ περιπλέοντες κλίμακας προσέφερον τοῖς τείχεσι καὶ βιαιότερον ἐνέκειντο ... ἔνθα δὴ πολ-

17. ΠΑΕ 1953, 275 ἐξ. 1954, 354 ἐξ. ΑΜ 73 (1958) παρ. Πίν. 131, 2.

18. Ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἥδη ἐκδόσεως τοῦ Διοδώρου ὑπὸ τοῦ P. Wesseling (Amsterdam 1746) τὸ χωρίον τοῦτο συνεχείσθη πρὸς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου τοῦ Μηχανικοῦ περὶ τοῦ Ἀπολλωνίου: τηλικαῦτα ἥγαγε φορτία λίθων ἐπὶ τὸ χῶμα τὸ περὶ τὸν λιμένα τὸν ἐν Ρόδῳ, ὥστε καὶ ἀπορῆσαι πολλάκις τοὺς δρῶντας αὐτά, πᾶς ποτε εἰς τὰς ναῦς ἀνελάμψαντες καὶ τίνι τρόπῳ ἐξείλετο αὐτά (Πρβλ. C. Wescher, Poliorcétique des Grecs, 1867). Κύριον μέσον προστασίας τῶν λιμενικῶν κατασκευῶν τῆς Ρόδου, μέχρι σήμερον, ἀπὸ τῶν φοβερῶν νοτίων ἀνέμων, οἱ δοπίοι πλήττουν τὴν πόλιν (βλ. κατωτέρω), ἀποτελεῖ δὲ τοποθέτησις μεγάλων βράχων, ἥδη δὲ καὶ δγκων ἐκ σκιροκονιάματος. Πολλοὶ τῶν βράχων, οἱ δοπίοι κείνται παρὰ τοὺς βραχίονας ἀμφοτέρων τῶν ἐν λειτουργίᾳ λιμένων, εἶναι φανερὸν διτὶ ἐτέθησαν ἐκεῖ ἀπὸ τῆς πρώτης κατασκευῆς τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐκ δὲ τοῦ βραχίονος τοῦ νοτιωτέρου τῶν βοηθητικῶν λιμένων, τῆς Ἀκαντιᾶς, διασφέζονται κυρίως οἱ παρὰ τὸ ἀρχαῖον χῶμα τεθέντες προστατευτικοὶ βράχοι. Παρὰ ταῦτα δὲν εἶναι πιθανὸν διτὶ ὁ Διόδωρος ἐννοεῖ τοιούτους εἰδούς φορητοὺς βράχους. Μᾶλλον δύμιλει περὶ τῆς φυσικῆς πετρώδους συστάσεως τῆς πρὸ τοῦ τείχους παραλίας (Πρβλ. ΠΑΕ. 1954, 357).

λῶν παραβόλως κινδυνευσάντων καὶ συγχῶν ἀναβάντων ἐπὶ τὰ τείχη συνίστατο κρατερὰ μάχη (XX, 87, 2-3).

Κατωτέρω (XX, 88, 2) ἀναφέρεται καὶ πάλιν νέα δοκιμασία τῶν τειχῶν τοῦ λιμένος ἐξ ἐπιθέσεως τοῦ Δημητρίου: γενόμενος δὲ ἐντὸς βέλους τοῖς μὲν πυρφόροις πολλοῖς οὖσιν εἰς τὰ διωρμισμένα πλοῖα τῶν Ροδίων ἐνέβαλε, τοῖς δὲ πετροβόλοις τὰ τείχη δέσεισε.

Ἡ διήγησις περὶ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ πρώτου ἔπους λήγει διὰ τῆς ἀποτελεσματικῆς ἔξόδου τῶν Ροδίων, οἱ δόποιοι, πύλην ἀνοίξαντες ἐπέθεντο τοῖς τὸ χῶμα κατειληφόσι, κατορθώσαντες νὰ αἰχμαλωτίσουν τοὺς τετρακοσίους καὶ νὰ ἔξουδετερώσουν δριστικῶς τὸν κίνδυνον τοῦ λιμένος (XX, 88, 7).

Ἄπο τῆς ἀνοίξεως τοῦ 304 δὲ Δημήτριος, ὡς ἐσημειώθη ἥδη, μετέβαλε τακτικήν: ἐπὶ ταῖς κατὰ θάλατταν προσβολαῖς ἀποτυγχάνων, ἀπὸ τῆς γῆς διέγνω τὰς ἐπιθέσεις ποιεῖσθαι (XX, 91, 1).

Ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει ἐν πρώτοις ἡ προετοιμασία τοῦ τόπου εἰς τὸν δόποιον ἔμελλε νὰ κινηθῇ ἡ περιφήμος ἐλέπολις, ὑπεραίροντα πολὺ τῷ μεγέθει τῶν πρὸ αὐτῆς γενομένων, ὡς καὶ τὰ ἔξαρτήματα τῆς (XX, 91, 2). Τοῖς δὲ ἐκ τῶν νεῶν πληρώμασιν ἀνεκάθαρε τὸν τόπον ἐπὶ σταδίους τέτταρας, δι᾽ ὧν ἔμελλεν προσάξειν τὰς κατασκευασθείσας μηχανάς, ὥστε γίνεσθαι τὸ ἔργον ἐπὶ μῆκος μεσοπυργίων ἐξ καὶ πύργων ἐπτά (XX, 91, 8). Ἡ ἀναφερομένη ἔκτασις καὶ τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς αὐτὴν μῆκος τῶν μεσοπυργίων καὶ πύργων καθορίζουν μετὰ βεβαιότητος τὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου ἡ δόποια ὑπέστη τὴν κυρίαν χερσαίαν ἐπίθεσιν διότι παρ' οὐδεμίᾳν τῶν ἄλλων πλευρῶν, πλὴν τῆς νοτίας, ἥτο δυνατὸν νὰ παρασκευασθῇ τοσαύτῃ ἰσόπεδος ἔκτασις. Ἐπιχείρησις ἄλλωστε τοῦ εἰδους καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἀναληφθείσης ὑπὸ τοῦ Δημητρίου διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς ἐλεπόλεως δὲν ἥτο δυνατόν, ὡς εἴπομεν, νὰ γίνῃ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, τὸ δόποιον εὑρίσκετο εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ λιμένος τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν ναυτικὴν βάσιν τῆς πολιορκίας. Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων πρὸς ἀνακάθαρσιν τοῦ τόπου, αὕτη ὁφείλετο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς τὴν ἀπασχόλησιν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ στρατιωτῶν εἰς ἕργα σχετιζόμενα πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ἐλεπόλεως καὶ τῶν ἄλλων μηχανῶν, διὰ τὰς δόποιας, ὡς σημειοῦται ὑπὸ τοῦ Διοδώρου, ἔχρειάσθησαν σχεδὸν τριάκοντα χιλιάδες τεχνιτῶν καὶ ἄλλων τοῖς ἔργοις προσιόντων (XX, 91, 8).

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ περιβόλου παρατηρεῖται ὅτι τμῆματα ἀξιόλογα ἀπεκαλύφθησαν κυρίως παρ' ἀμφότερα τὰ πέρατά της¹⁹, ἥτοι ἀπὸ Δ παρὰ τὸ νότιον δριον τῆς ἀκροπόλεως, ἀπὸ Α δὲ παρὰ τὴν ὅχθην τοῦ χειμάρρου τοῦ Ροδινιοῦ, δὲ δόποιος δρίζει κατὰ τὰ νοτιοδυτικὰ τὴν πόλιν. Τὸ τμῆμα μάλιστα, τὸ δόποιον σώζεται εἰς τὴν θέσιν ταύτην, πλησίον τῆς ἀρχαίας γεφύρας τοῦ χειμάρρου, περιλαμβάνει καὶ λείψανα ἐνὸς πύργου. Ἡ μεταξὺ τῶν τμημάτων τούτων πορεία τοῦ τείχους, ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὴ εἰς τὰς λεπτομερείας της. Συνάγεται δημοσίευση μετὰ πολλῆς πιθανότητος ἐξ ἄλλων τμημάτων σημειωθέντων εἰς παλαιότερους χάρτας τῆς περιοχῆς, ἐκ τῆς φυσικῆς διαμορφώσεως τοῦ ἔδαφους, ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν σημείων μέχρι τῶν δόποιων ἔχουν ἀποκαλυφθῆ λείψανα οἰκοδομῶν κειμένων ἐντὸς τῆς πόλεως ἡ ταφικὰ εὑρήματα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐκτὸς τῆς πόλεως νεκρόπολιν.

19. Inglieri, §. ἀ. ἀριθμ. 22.

²⁰ Ακριβέστερος καθορισμὸς τοῦ μέρους τοῦ νοτίου περιβόλου, τὸ ὅποῖον προσεβλήθη διὰ τῆς ἐλεπόλεως, θὰ καταστῇ δυνατὸς μόνον ὅταν ἀποκαλυφθοῦν λείψανα τοῦ θεάτρου τῆς πόλεως²⁰. διότι ὡς προκύπτει μετὰ βεβαιότητος ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Διοδώρου, τὸ θέατρον εὑρίσκετο πλησίον εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Οὕτω πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς προσβολῆς, δὲ παρεσκευάζετο δ τόπος διὰ τὴν ἐλέπολιν, οἱ Ρόδιοι, λέγει διόδωρος (XX, 93, 1), θεωροῦντες τὴν προκοπὴν τῶν παρὰ τοῖς πολεμίοις ἔργων κατεσκεύασαν ἐντὸς ἔτερον τεῖχος παράλληλον τῷ μέλλοντι πονεῖν κατὰ τὰς προσβολάς. ἔχοντο δὲ λίθοις καθαιροῦντες τοῦ θεάτρου τὸν περιβόλον καὶ τὰς πλησίον οἰκίας, ἵτι δὲ τῶν ἴερῶν ἔνα, τοῖς θεοῖς εὐξάμενοι καλλίστα κατασκευάσειν σωθείσης τῆς πόλεως. Κατώτερω θὰ ιδωμεν διὰ στρατιῶτας τοῦ Δημητρίου, εἰσδύσαντες δὲ τὸν πόλιν διὰ ρήγματος ἐπενεχθέντος εἰς τὸ τεῖχος ὑπὸ τῶν μηχανῶν, κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν μέρος τοῦ περὶ τὸ θέατρον τόπου (XX, 98, 6).

Τὸ θέατρον ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Διοδώρου καὶ κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἥδη περιγραφὴν τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ 316. Οὕτως ὅμιλεῖ περὶ τῆς ἐπικινδύνου ἀνυψώσεως τοῦ συγκεντρωθέντος ὕδατος, καθορίζων αὐτὴν ἐν σχέσει πρὸς τὰ δημόσια κτίσματα τῆς περιοχῆς, ἡ ὅποια ἀπετέλεσε τὸ ἐπίκεντρον τοῦ κακοῦ, ἥτοι ἐν σχέσει πρὸς τὸ Δεῖγμα, τὸ Διονύσιον καὶ τὸ Ἀσκληπιεῖον, κείμενον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς τὸ ὄψος περίπου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς μεσαιωνικῆς ὁχυρώσεως²¹. Ἐν συνεχείᾳ, λέγει, οἱ κάτοικοι διὰ νὰ σωθοῦν, οἱ μὲν εἰς τὰ πλοῖα συνέφυγοι, οἱ δὲ ἐπὶ τὸ θέατρον ἀνέδραμον (XIX, 45, 5). Οὐδεμία, ὡς ἐκ τούτου, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία διὰ τὸ θέατρον εὑρίσκετο ὑψηλότερον, ἥτοι δυτικώτερον τῆς περιοχῆς τῆς μετέπειτα μεσαιωνικῆς πόλεως, ἡ ὅποια, ὡς εἰδομεν, κατεκλύσθη κυρίως καὶ συγκεκριμένως, ἐφ' ὅσον ἐγεινίαζε πρὸς τὸν νότιον περιβόλον τῆς πόλεως, διὰ τοῦτο νοτιοδυτικῶς τῆς περιοχῆς ταῦτης²².

Ο Δημήτριος, ἀφοῦ προηγουμένως προσεπάθησεν ἀνεπιτυχῶς νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ ὑπονόμου δρυχθείσης ὑπὸ τὸ τεῖχος (XX, 94, 1-2), συνεδύασε τὴν διὰ τῆς ἐλεπόλεως γενομένην πρώτην προσβολὴν πρὸς γενικωτέραν ἐπίθεσιν (XX, 95, 3): ἐπὶ δὲ τοὺς λιμένας καὶ τοὺς πλησίον τόπους ἀπέστειλε τὴν ναυτικὴν δύναμιν, πρὸς δὲ τὸ λοιπὸν τεῖχος τὸ δυνάμενον προσβολὰς δέξασθαι τὸ πεζὸν στρατόπεδον ἐπιδιεῖλεν. ἐπειτα δὲ πρὸς ἐν παρακέλευσμα καὶ σημεῖον πάντων συναλαλαξάντων πανταχόθεν τῇ πόλει προσβολὰς ἐποιεῖτο· διασείστος δὲ ἀντοῦ τοῖς κροῖς καὶ τοῖς πετροβόλοις τὰ τείχη... Ἐκτὸς τοῦ νοτίου τείχους, τοῦ ὁποίου, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, μέρος προσεβλήθη ὑπὸ τῆς ἐλεπόλεως καὶ τῶν ἄλλων μηχανῶν, μόνον ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἥτο δυνατὸν νὰ προσβληθῇ ἀνευ τῆς ἀμέσου συνεργείας τοῦ στόλου. Ως πρὸς τοὺς λιμένας, ἵσως διὰ τοῦ διόδωρος διόδου εἶναι ἐνταῦθα, πλὴν τῶν δύο κυρίων, τοῦ μικροῦ καὶ τοῦ μεγάλου, καὶ τοὺς τρεῖς βιοθητικούς, περὶ τῶν ὁποίων ἥδη λόγος· διότι οὕτω μόνον ἡ φράσις: τοὺς λιμένας καὶ τοὺς πλησίον τόπους θὰ καθώριζεν ἐν συνόλῳ τὴν ἔκτασιν τὴν δυναμένην νὰ προσβληθῇ διὰ τοῦ στόλου καὶ οὕτω θὰ ἥτο νοητὸν τὸ λεγόμε-

20. Τὸ θέατρον τοῦτο εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸ μικρόν, εἰδικῆς λατρευτικῆς χρήσεως, Ἑλληνιστικὸν θέατρον, τὸ ὅποῖον ἀπεκαλύφθη καὶ ἀνεστηλώθη εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὑπώρειαν τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως, μεταξὺ τοῦ σταδίου καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, εἰς τὸ ὅποῖον καὶ φαίνεται διὰ ἥτο προστηρημένον (πρβλ. Inglieri, ἔ. ἀ. 17, ἀριθμ. 20. Laurenzi, Memorie fert, II (1938) 26 ἔξ.).

21. Πρβλ. AM 73 (1958) 154.

22. Πρβλ. αὐτόθι.

νον, δτι ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν χερσαίαν ἐπίθεσιν, δ Δημήτριος, πανταχόθεν τῇ πόλει τὰς προσβολὰς ἔποιει.

Ἐκ τῶν πύργων, οἱ δόποιοι ἐπλήγησαν ἀποτελεσματικῶς διὰ τῆς ἐλεπόλεως καὶ τῶν ἄλλων μηχανῶν, δ Διόδωρος διακρίνει ἔνα, τὸν στερεώτατον, ὃς λέγει, ἔνεκα τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς του (XX, 95, 5): καὶ Δημήτριος μὲν κατέβαλε τὸν στερεώτατον τῶν πύργων, φκοδομημένον ἐκ λίθων τετραπέδων, καὶ μεσοπόργυρον δλον διέσεισεν, ὥστε μὴ δύνασθαι τὸν ἐν τῇ πόλει πάροδον ἔχειν ἐπὶ τὰς ἐπάλξεις κατὰ τοῦτον τὸν τόπον. Τὸ ἐνδιαφέρον ἐνταῦθα εἶναι δτι ἡ ὁς ἔξαιρεσις ἐμφανίζομένη τειχοποιία τοῦ πύργου ἐκ τετραπέδων λίθων εἶναι ἡ κανονικὴ τειχοποιία τῶν μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθέντων μερῶν τῆς ὁχυρώσεως. Μόνον τὸ σημειωθὲν ἡδη τμῆμα κατὰ τὸ νότιον δριον τῆς Ἀκροπόλεως εἶναι κατεσκευασμένον δι' ἐμπλέκτον συστήματος²³. Ἀντιθέτως, τὸ ἐπὶ τῆς αὐτῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου ἀποκαλυφθὲν ἀνατολικώτερον τμῆμα μετὰ τῶν λειψάνων πύργου εἶναι ἐπίσης συμπαγές. Ἐπὶ τοῦ τιθεμένου δμως ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐρωτήματος, περὶ τοῦ εἰδους τῆς τειχοποιίας, τὸ δόποιον ἐδέσποιξεν εἰς τὴν ὁχύρωσιν τῆς ἐποχῆς τῆς πολιορκίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ πρὸς τὸ παρὸν ἀπάντησις κατηγορηματική· κυρίως διότι δ, τι ἔχει λεχθῆ μέχρι τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῶν παλαιότερον ἀποκαλυφθέντων μερῶν τοῦ τείχους ἐβασίσθη ἐπὶ ἀπλῶν ἐντυπώσεων ἡ ὑποθέσεων. Θὰ χρειασθῇ, ὡς ἐκ τούτου, νὰ ἐπανεξετασθῇ τὸ δλον θέμα καὶ μάλιστα μετὰ συστηματικωτέραν ἔξερεύνησιν τῶν τμημάτων, τὰ δόποια ἀσφαλῶς θὰ ἀποκαλυφθοῦν εἰς τὸ μέλλον.

Ἐκ τῆς ἐν συνεχείᾳ διηγήσεως τοῦ Διοδώρου ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα, πλὴν τῆς ἀναφερομένης ἀποτελεσματικῆς ἐπιθέσεως τῶν Ροδίων ἀπὸ τοῦ τείχους ἐναντίον τῶν μηχανῶν (XX, 96, 4), καὶ ἡ σημειουμένη λῆψις προχείρων μέτρων πρὸς ἔξασφάλισιν τοῦ μέρους τῆς ὁχυρώσεως, τοῦ ὑποστάντος σοβαρὰν βλάβην (XX, 97, 4): καθ' ὅν δὴ χρόνον οἱ κατὰ τὴν πόλιν ἄνεσιν λαβόντες τῆς ἀπὸ τῶν μηχανῶν βίας φκοδόμησαν τοῖτον τείχος μηροειδές, περιλαμβάνοντες τῇ μὲν περιφερείᾳ πάντα τὸν κινδυνεύοντα τόπον τοῦ τείχους· οὐδὲν δ ἥττον καὶ τάφρῳ βαθείᾳ περιέλαβον τὸ πεπτωκὸς τοῦ τείχους, δπως μὴ δύνηται ραδίως δ βασιλεὺς ἐξ ἐφόδου μετὰ βάρους εἰσπεσεῖν εἰς τὴν πόλιν. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ μηροειδὲς τείχος, τὸ σημειούμενον ως τρίτον, θὰ ἐπρεπε νὰ ὑπομνησθῇ ἡ προηγουμένη κατασκευὴ καὶ ἐτέρου τείχους, παραλλήλου τῷ μέλλοντι πονεῖν, παρὰ τὴν θέσιν τὴν δοποίαν δ Δημήτριος παρεσκεύαζε διὰ τὴν ἐλέπολιν (XX, 93, 1).

Ἐνδιαφέρουσαι ἐπίσης εἶναι αἱ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἀναφερόμεναι τελευταῖαι δραματικαὶ ἐπιθέσεις τοῦ Δημητρίου (XX, 93, 7): δ δὲ Δημήτριος ἐπισκενάσας τὰ πεπονηκότα τῶν ἔργων προσέβαλλε τῷ τείχει τὰς μηχανὰς καὶ πᾶσι τοῖς βέλεσιν ἀφειδῶς χρώμενος τὸν μὲν ἐπὶ ταῖς ἐπάλξεσιν ἐφεστῶτας ἀνειρξε, τοῖς δὲ κριοῖς τύπτων τὸ συνεχὲς τοῦ τόπου δύο μὲν μεσοπόργυμα κατέβαλε, περὶ δὲ τὸν πύργον τὸν ἀνὰ μέσον τούτων φιλοτιμούμενοις τοῖς ἐκ τοῖς πόλεως...

Καὶ κατωτέρω (XX, 98, 4-9): Δημήτριος δὲ διανοηθεὶς ννητὸς ἐπιθέσθαι τῇ πόλει κατὰ τὸ πεπτωκὸς τοῦ τείχους ἐπέλεξε τῶν μαχίμων τὸν κρατίστον καὶ τῶν ἄλλων τὸν εἰδέθετον εἰς χιλίους καὶ πεντακοσίους. τούτους μὲν οὖν προσέταξεν ἡσυχῇ προσελθεῖν τῷ τείχει περὶ δευτέραν φυλακήν, αὐτὸς δὲ διασκευάσας παρήγγειλε

23. Περὶ τοῦ χρονολογικοῦ προβλήματος τοῦ τμήματος τούτου τῆς ὁχυρώσεως θὰ γίνη λόγος κατὰ τὴν ἔξετασιν τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων τῶν τείχων εἰς τὸ δευτέρον μέρος τοῦ παρόντος.

τοῖς ὑφ' ἔκάστῳ μέρει τεταγμένοις, ὅταν σημήνῃ, συναλαλάξαι καὶ προσβολὰς ποιεῖσθαι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν. πάντων δὲ τὸ παραγγελθὲν ποιούντων οἱ μὲν ἐπὶ τὰ πεπτωκότα τῶν τειχῶν ὁρμήσαντες τοὺς προφυλάττοντας ἐπὶ τῆς τάφρου κατασφάξαντες παρεισέπεσον εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν περὶ τὸ θέατρον τόπον κατελαμβάνοντο· οἱ δὲ τῶν Ροδίων προτάνεις πειθόμενοι τὸ συμβεβηκός... τοῖς μὲν ἐπὶ τοῦ λιμένος καὶ τῶν τειχῶν παρηγγειλαν μένειν ἐπὶ τῆς ἴδιας τάξεως καὶ τὸν ἔξωθεν, ἀν προσβάλωσιν ἀμύνασθαι, αὐτοὶ δέ.... ὥρμησαν ἐπὶ τὸν ἐντὸς τοῦ τείχους παρεισπεπτωκότας. περικαταλαβούσης δ' ἡμέρας καὶ τοῦ Δημητρίου τὸ σύσσημον ἄραντος οἱ μὲν τῷ λιμένι προσβαλόντες καὶ τὸ τείχος πάντοθεν περιεστρατοπεδευκότες συνηλάσξαν, εὐθασεῖς ποιοῦντες τὸν κατειληφότας μέρος τοῦ περὶ τὸ θέατρον τόπου... οὐ μὴν ἀλλὰ τοῖς παρεισπεσοῦσιν ἐντὸς τοῦ τείχους γενομένης μάχης πρὸς τὸν Ροδίον καὶ πολλῶν παρ' ἀμφοτέροις πεσόντων τὸ μὲν πρῶτον οὐδέτεροι τῆς ἴδιας τάξεως ἔξεχώρονν, μετὰ δὲ ταῦτα τῶν Ροδίων δεὶ πλειόνων γινομένων καὶ τὸν κινδυνον ἔτοιμως ὑπομενόντων...

Ἐκ τοῦ λαϊκοῦ θρύλου, δ' ὁποῖος ἐδημιουργήθη περὶ τὴν περίφημον ταύτην πολιορκίαν, θὰ ἔπειπε νὰ ἀναφερθῇ, πλὴν τῆς μνημονεύθείσης ἡδη συναντήσεως τοῦ Δημητρίου μετὰ τοῦ ζωγράφου Πρωτογένους, καὶ ἡ διήγησις περὶ τοῦ τρόπου διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ρόδιος ἀρχιτέκτων Διόγνητος ἔξουδετέρωσε τὴν ἐλέπολιν.

Ο λαϊκὸς πράγματι χαρακτήρ τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν μεταδίδει δι Βιτρούβιος (X, 16, 7), προδίδεται ἐκ τοῦ ὄφους τῆς ὅλης διηγήσεως, ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν περιλαμβανομένων εἰς αὐτὴν λεπτομερειῶν, ὡς εἶναι δι προηγηθεὶς ἀνταγωνισμὸς τοῦ ἔξι Ἀράδου ἀρχιτέκτονος Καλλίου πρὸς τὸν Διόγνητον, δι παραγκωνισμὸς τοῦ Διογνήτου ὑπὸ τῶν Ροδίων, η πρὸς αὐτὸν ἀποστολὴ τῶν παρθένων, τῶν ἐφήβων καὶ τῶν ιερέων διὰ νὰ τὸν ἰκετεύσουν ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἔξουδετέρωσιν τοῦ κινδύνου τῆς ἐλεπόλεως καὶ τέλος αὐτὸς οὗτος δι ἀπλοϊκὸς τρόπος τῆς ἔξουδετερώσεως, περὶ τοῦ ὁποίου ἄλλωστε οὐδὲν ἀναφέρει δι Ιοδάρως. Ἰδοὺ τί λέγει σχετικῶς δι Βιτρούβιος: *Is ita constitutis, qua machina accessura erat, ea regione murum pertudit et iussit omnis publice et privatim quod quisque habuisset aquae, stercoris, luti per eam fenestram per canales progrediens effundere ante murum. Cum ibi magna vis aquae, luti, stercoris nocte profusa fuisset, postero die helepolis accentes, antequam adpropinquaret ad murum, in umido voragine facta consedit nec progredi nec egredi postea potuit. Itaque Demetrius, cum vidisset sapientia Diogneti se deceptum esse, cum classe sua discessit.*

Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Διοδώρου, τῆς ὁποίας τὰ μέρη τὰ ἀμέσως σχετιζόμενα πρὸς τὰ τείχη τῆς πόλεως παρεθέσαμεν ἀνωτέρω, η πολιορκία τοῦ Δημητρίου παρουσιάζεται ὡς ἐν τῶν τυπικωτέρων δειγμάτων ἐφαρμογῆς τῶν νεωτεριστικῶν διὰ τὴν ἐποχὴν μεθόδων τῆς πολιορκητικῆς τέχνης²⁴. Οὕτω, συμφώνως πρὸς τὴν τακτικὴν τὴν ἀκολουθουμένην ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐκατονταετηρίδος, δι Δημήτριος δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς πόλεως καὶ τὰς ἀπλᾶς ἀψιμαχίας ἢ ἐπιθέσεις διὰ συνήθων μέσων. Εὐθὺς ἔξι ἀρχῆς ἐφαρμόζει τακτικὴν συνεχῶν ἐπιθέσεων καὶ ἐπιδιώκει βιαίαν ἐπίτευξιν τῶν ἀντικειμενικῶν του σκοπῶν. Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰ τείχη ἡ κολούθει, ὡς εἰδομεν, τὴν μέθοδον τῆς ἔξι ὑψηλοτέρων κατασκευῶν ἐπιθέσεως καὶ τῆς προσβολῆς των δι' ἵσχυρῶν πετροβόλων καὶ κριῶν, χρησιμοποιῶν συγχρόνως ὑπερμεγέθεις μηχανάς, τὰς ὁποίας συνεχῶς ἐτελειοποίει διὰ τῆς χαρακτηρίζουσης αὐτὸν ἐφευρετικότητος.

24. Βλ. σχετικῶς E. Schramm παρὰ Kromayer-Weith, ε.ά. 209 ἔξ.

Παραλλήλως ή δχύρωσις τῆς Ρόδου παρουσιάζεται ως τυπικὸν ἐπίσης δεῖγμα ἀμυντικῆς κατασκευῆς τοῦ εἰδους, ή δοπία προωρίζετο νὰ ὑποστῇ πολιορκίας διεξαγομένας κατὰ τὴν παλαιὰν τακτικήν, ώς ἐκ τούτου δὲ φυσικὸν ἵτον νὰ ἐμφανίζῃ βασικάς ἀδυναμίας. Ἡ ὑπερψώσις τῶν τειχῶν, αἱ συνεχεῖς ἐνισχύσεις καὶ συμπληρώσεις τῶν, αἱ ἐπισκευαὶ καὶ ἡ ἐπηγένη μετασκευὴ φύλαξις τῶν βλαπτομένων μερῶν, ἀπετέλεσαν κύριον καὶ ἀγωνιῶδες μέλημα τῶν Ροδίων καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων. Εἶναι δὲ φανερὸν ἐκ τῆς ὄλης διηγήσεως τοῦ Διοδώρου ὅτι ἡ αἰσια ἔκβασις τῆς ἀντιστάσεως τῶν Ροδίων ἐλάχιστα ὠφείλετο εἰς τὴν ἀντοχὴν τῆς δχυρώσεως τῶν. Πολὺν περισσότερον συνέβαλον εἰς αὐτὴν τὸ σθένος διὰ τοῦ δοπίου ἐπολέμησαν οὗτοι, ἡ θαυμασία προπαρασκευή τῶν, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ ἐνεργητικὴ δρᾶσις τοῦ στόλου, δ ὁποῖος, πλὴν τῶν ἄλλων, κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς πόλεως μετὰ τῶν μακρὰν εὑρισκομένων συμμάχων της.

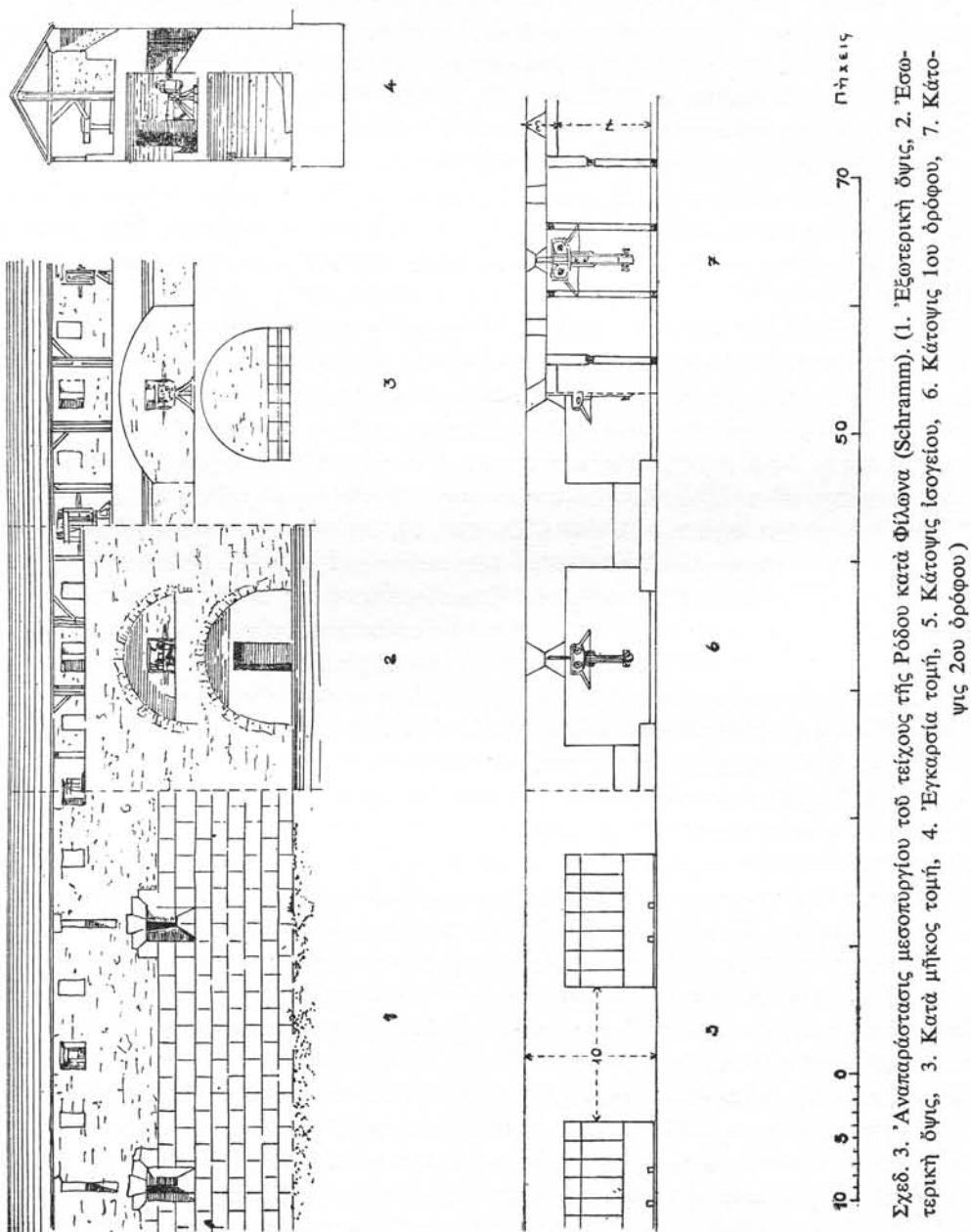
Δὲν φαίνεται, ως ἐκ τούτου, πιθανὸν ὅτι ἡ δχύρωσις τῆς ἐποχῆς ταύτης, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνακατασκευασθῆ ἐν τῷ μεταξὺ ἢ τουλάχιστον χωρὶς νὰ ἔχῃ ὑποστῇ βασικὴν μετασκευήν, εἶναι ἐκείνη διὰ τὴν δοπίαν ὀμιλοῦν μετὰ θαυμασμοῦ οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς. Σχετικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα μέρη τοῦ τείχους, τὰ ὁποῖα, ώς εἴπομεν, εἶναι κατεσκευασμένα διὰ στερεωτάτης συμπαγοῦς τοιχοποίιας ἐκ τετραπέδων λίθων, δικαιολογοῦν πράγματι τὸν θαυμασμὸν τοῦτον.

Ο Διόδωρος λέγει περὶ τῶν Ροδίων (XX, 100, 4), ὅτι μετὰ τὴν πολιορκίαν ἀνωκοδόμησαν δὲ καὶ τὸ θέατρον καὶ τὰ πεπτωκότα τῶν τειχῶν καὶ τῶν ἄλλων τόπων τοὺς καθηγητημένους, πολλῷ κάλλιον ἢ προϋπῆρχον. Ὄπωσδήποτε δῆμος εὐρυτέρα μεταβολὴ τῆς δχυρώσεως φαίνεται ὅτι συνετελέσθη μετὰ τὸν καταστρεπτικὸν σεισμὸν τοῦ 227/226, δ ὁποῖος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς γενικὴν ἀνανέωσιν τῆς πόλεως, διαπιστούμένην καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων.

Ἡ μεγάλη ἔκτασις τῆς καταστροφῆς τὴν δοπίαν ὑπέστησαν τότε τὰ τείχη, ως ἐπίσης καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα βελτίωσίς τῶν, μαρτυροῦνται ρητῶς ὑπὸ τοῦ Πολύβιου (V, 88, 1): "Ρόδιοι δὲ κατὰ τὸν προειρημένον καιρὸν ἐπειλημμένοι τῆς ἀφορμῆς τῆς κατὰ τὸν σεισμὸν τὸν γενόμενον παρ' αὐτοῖς βραχεῖ χρόνῳ πρότερον, ἐν ᾧ συνέβη τὸν τε κολοσσὸν τὸν μέγαν πεσεῖν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν τειχῶν καὶ τῶν νεωρίων, οὕτως ἐχείριζον νονυρεχός καὶ πραγματικῶς τὸ γεγονός ὡς μὴ βλάβης, διορθώσεως δὲ μᾶλλον, αὐτοῖς αἴτιον γενέσθαι τὸ σύμπτωμα. Κατωτέρω δ Ἀριστοτέλειος ἐπεξηγεῖ τὸ λεγόμενον, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ σεισμοῦ καταστροφὴ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς πόλεως, περιγράφων τὰς ἐνεργείας τῶν Ροδίων, κατόπιν τῶν δοπίων διάφοροι ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς ἐνίσχυσαν πλουσιοπαρόχως τὴν προσπάθειαν ἀποκαταστάσεως καὶ ἀνανέώσεως τῶν δημοσίων κατασκευῶν τῆς πόλεως.

Οὐδεμίᾳ ἄλλῃ μαρτυρεῖται ἔκτεταμένη ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν τῆς Ρόδου μέχρι τῆς τελικῆς καταστροφῆς τῶν. "Ενεκα τούτου πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ μορφὴ τὴν δοπίαν ἔλαβεν ἡ δχύρωσις κατὰ τὴν ἀνανέωσίν της ταύτην, μετά τινων ἐπὶ μέρους μεταβολῶν, εἶναι ἐκείνη τὴν δοπίαν ἐπήνεσαν οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν νέαν ταύτην περίοδον τῶν ροδιακῶν τειχῶν ἀναφέρονται καὶ αἱ λεπτομέρειαι περὶ τῶν μεταπυργίων τῶν, τὰς δοπίας ἀναγράφει ὁ Φίλων ὁ Μηχανικός, ζήσας περὶ τὴν καμπὴν τοῦ 3ου πρὸς τὸν 2ou αἰώνα καὶ μάλιστα ἐντὸς τοῦ 2ou : τινὰ δὲ καθ' ἄπερ ἐν Ρόδῳ εἰς φαλίδας συγκλειομένας (...) πλάτη δὲ ἔχοντι αἱ πάροδοι ἐπτατήχῃ καὶ κάτωθεν φυλακτήρια ἐπτάκλινα, ὃν οἱ τοῖχοι οἱ μὲν ὀρθοὶ ἔσονται δεκαπήχεις τῷ τε μή-

Σχεδ. 3. Αναπαράστασις μεσοπεριόδου τοῦ τείχους τῆς Ρόδου κατὰ Φίλωνα (Schramm). (1. Ἐξωτερικὴ δημι., 2. Ἐξωτερικὴ δημι., 3. Κατὰ μῆκος τοῦ, 4. Εγκαρσία τοῦ, 5. Κάτωψις λεσχείας, 6. Κάτωψις λου δρόφου, 7. Κέντρον δρόφου)

κει καὶ τῷ πάχει· οἱ δὲ πλάγιοι μῆκος ἔχονσιν ἵσον τοῖς δρόθοῖς, πλάτος δὲ τρίπηχν. Οὕτω δὲ καὶ οἰκοδομηθέντων τό τε ἀνάλωμα ἔλαττον ἔσται, καὶ οἱ μὲν δεκαπήχεις ὑπὸ τῶν λιθοβόλων οὐδὲν πέσονται, οἱ δὲ τριπήχεις τὸ πάχος ὄντες, ἐάν τι πάσχωσιν ὑπὸ τῶν πληγῶν ταχὺ ἀποστερεώσομεν τὸ φυλακτήριον τοῦτο²⁵.

Τῶν ροδιακῶν τούτων μεταπυργίων, τὰ δόποια περιελάμβανον, ὑπὸ τὰς ἐπάλξεις καὶ τὰς παρόδους, καμαροσκεπεῖς χώρους μὲν θυρίδας πρὸς τὰ ἔξω διὰ βλητικὰς μηχανάς, κάτωθεν δὲ αὐτῶν φυλακτήριας πρὸς τὰς διαδόσεις τοῦ Schramm σχεδιαστικὴ ἀναπαράστασις εἰς τὴν σημειωθεῖσαν ἔκδοσιν τοῦ Φίλωνος (αὐτ. Σχεδ. 6).²⁶ Επὶ τῇ βάσει ταύτης παρεσχέθη ὑπὸ τοῦ ἴδιου λεπτομερεστέρα ἀναπαράστασις εἰς τὸ βιβλίον τῶν Kromayer-Weith, ἡ οποία παρατίθεται εἰς τὸ Σχέδιον 3 τοῦ παρόντος. Επὶ τοῦ προκειμένου σημειοῦται διτὶ ἡ ἔξερεύνησις τῶν μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντων μερῶν τῆς δχυρώσεως τῆς Ρόδου δὲν ἀπέδωκε, βέβαια τουλάχιστον, στοιχεῖα σχετιζόμενα πρὸς τὴν εἰρημένην διαμόρφωσιν τῶν μεταπυργίων. Ως πρὸς τὸν τρόπον στεγάσεως τῶν ἐν λόγῳ χώρων διὰ φαλίδων, οὗτος ἀπαντᾷ συχνότατα ἐπὶ τῆς νήσου εἰς κατασκευὰς τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ μάλιστα τοῦ 2ου π. Χ. αἰώνος, ταφικὰς καὶ ἄλλας, ὑπογείους ἡ περιλαμβανομένας ἐντὸς τῆς μάζης, τείχους, βράχου κ.λ.π.²⁷

Χρήσιμος διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν τειχῶν τῆς Ρόδου είναι ὡσαύτως ἡ διήγησις τοῦ Ἀππιανοῦ περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Μιθριδάτου κατὰ τὸ 88 π.Χ. Οἱ Ρόδιοι, λέγει ὁ Ἀππιανὸς (Μιθρ. 24), ἀναμένοντες τὸν Μιθριδάτην, τὰ τε τείχη σφῶν καὶ τοὺς λιμένας ἐκρατύναντο καὶ μηχανὰς ἀπασιν ἐφίσταντο... ἐπιπλέοντος δὲ τοῦ Μιθριδάτου τὰ προάστεια καθήροντ, ἵνα μηδὲν εἴη λιχόσιμα τοῖς πολεμίοις καὶ ἐπὶ ναυμαχίαν ἀνήγοντο... Ενδιαφέρει ἰδιαιτέρως ὡς πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο διτὶ, ὡς διεπιστώθη στρωματογραφικῶς, μέρος τοῦ παρὰ τὸν μέγαν λιμένα ἀποκαλυφθέντος τείχους, περὶ τοῦ δοπίου ἔγινε λόγος ἀνωτέρω, ἔχει ἀνακατασκευασθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν περίπου τῆς πολιορκίας ταύτης²⁸.

Ἐκ τῆς περαιτέρω διηγήσεως ἐνδιαφέρει ἡ μνεία τοῦ κλειομένου λιμένος, ὁ δόποιος, ὃς εἰδομεν εἰς τὸν Διόδωρον, ἥτο δικρόδιος λιμήν, τοῦ Μανδρακίου. Εἰς τοῦτον κατέψυγον τὰ πλοῖα τῶν Ροδίων μετὰ τὴν ναυμαχίαν, ὃς ἥτο ἄλλωστε φυσικόν, ἐφ' ὅσον ἐπρόκειτο περὶ τοῦ πολεμικοῦ λιμένος: εἰτ' ἐπιστρέψαντες εἰς τὸν λιμένα κατέφυγον καὶ κλείθροις αὐτὸν διαλαβόντες ἀπὸ τῶν τειχῶν τὸν Μιθριδάτην ἀπεμάχοντο. ὁ δὲ τῇ πόλει παραστρατοπεδεύων καὶ συνεχῶς τῶν λιμένων πειρώμενος καὶ ἀποτυγχάνων, ἀνέμενε τὸ πεζὸν ἐκ τῆς Ἀσίας οἱ παραγενέσθαι (Μιθρ. 24). Ή εὐθὺς μετὰ τὸ κλείσιμον τοῦ λιμένος ἀναγραφὴ τῆς ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀποκρύσεως τοῦ Μιθριδάτου, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἀνέμενε ἀκόμη τὴν ἄφιξιν τοῦ πεζοῦ του, δὲν είναι ἀπίθανον ὅτι σημάνει ἀντίστασιν τῶν Ροδίων κυρίως ἀπὸ τῆς δχυρώσεως τοῦ μικροῦ λιμένος· διότι δικρόδιος λιμήν οὗτος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μέγαν λιμένα, δόποιος, ὃς εἰδομεν, εὐρίσκετο ἐκτὸς τοῦ τείχους, πρέπει νὰ περιελαμβάνετο εἰς τὴν δχύρωσιν. Τοῦτο συμπεραίνεται ὅχι μόνον ἐκ τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος του καὶ μάλιστα καὶ ἐκ τῆς παρ' αὐτὸν ἐγκαταστάσεως τῶν

25. Βλ. Diels-Schramm, εἰ. ἀ. I, 17-19. Μνεία τῶν ροδιακῶν μεσοπυργίων ὑπὸ τοῦ Φίλωνος γίνεται καὶ κατωτέρω (1, 59, 84): τὰ δὲ μεσοπύργα οἰκοδομεῖν καθάπερ ἐν Ρόδῳ.

26. Σημείωσιν χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν οἰκοδομίαν τῆς Ρόδου δειγμάτων καμαροειδῶν κατασκευῶν [(τάφων, ὑπονόμων, γεφύρας, ἀνδήρων ἔκ.λ.π.)] βλ. εἰς Inglieri, εἰ. ἀ. 18 ἀριθ. 23, 19 ἀριθμ. 27, 20 ἀριθμ. 33, 21 ἀριθμ. 34. AM 73 (1958) 153, εἰκ. 1, πίν. 132. E. Dyggve, Lindos, III (1960) 241 ἔξ., 254 ἔξ.

27. Πρβλ. ΠΑΕ 1953, 278.

νεωρίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τμήματος ἀρχαίας ἴδιομόρφου κατασκευῆς, σφζομένου ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐπίσης λιμενοβραχίονος, τὸ δόποιον ἐρμηνεύεται ως ἀνῆκον εἰς συνδυασμὸν ἀποβάθρας καὶ δχυρώσεως²⁸.

Ο Μιθριδάτης, τῇ πόλει παραστρατοπεδεύων, εἶχεν ἀσφαλῶς ἐγκαταστήσει, εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς, τὴν βάσιν τῶν ἀπὸ ἔηρᾶς ἐπιχειρήσεών του, ως καὶ δ Δημήτριος, παρὰ τὴν νοτίαν πλευράν τῆς δχυρώσεως. Πρὸς τὸν πλήρη ἀποκλεισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης πλευρᾶς, ὁ δόποιος ἐνετάθη ἀναμφιβόλως μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ ἀναμενομένου πεζοῦ, συνεσχετίσθη ἐν ἀσύνηθες τελευταῖον εὔρημα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ρόδου. Πρόκειται περὶ τῆς ἀποκαλύψεως μεγάλου ἀριθμοῦ προχείρων τάφων ἢ καλύτερον βίᾳ προφανῶς καταχωσθέντων ἐντὸς τῆς ἄμμου νεκρῶν, πρὸ τῆς γραμμῆς τῆς θαλασσίας δχυρώσεως, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς πόλεως²⁹. Ἐκ ροδιακοῦ νομίσματος τοῦ β' ἡμίσεος τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος, ἀνευρεθέντος μεταξὺ τῶν δόδοντων ἐνὸς σκελετοῦ, συνήχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ταφαὶ εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἔγιναν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τοῦ Μιθριδάτου, ἐπειδὴ ἀκριβῶς, ἔνεκα τοῦ ἀποκλεισμοῦ, αἱ παρὰ τὴν νοτίαν πλευράν τῆς πόλεως κείμεναι κανονικαὶ νεκροπόλεις ἥσαν ἀπρόσιτοι εἰς τοὺς Ροδίους.

Καίτοι ὁ Μιθριδάτης ὑπελείπετο προφανῶς τοῦ Δημητρίου κατὰ τὴν ἐν γένει προπαρασκευήν, δ ἔξ αὐτοῦ κίνδυνος ἦτο ἐπίσης σοβαρός. Οἱ Ρόδιοι ἐν τούτοις ἀντεμετώπισαν ἀκλόνητοι τὴν δευτέραν ταύτην πολιορκίαν, ἰδιαιτέρως δὲ ἀξιοπρόσεκτον εἶναι ὅτι, ἐκ τῆς συντόμου ἔστω περιγραφῆς τοῦ Ἀππιανοῦ, οὐδεμίᾳ ἀπολύτως ἀνησυχίᾳ τῶν πολιορκούμένων διαφαίνεται ως πρὸς τὴν ἀντοχὴν τῆς ἀνανεωθείσης ἥδη δχυρώσεως των.

Μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σαμβύκης, ἡ δόποια, κατὰ τὸν συγγραφέα (Μιθρ. 26), ἦτο μηχάνημα μέγιστον ἐπὶ δόρυ νεῶν φερόμενον, ὁ Μιθριδάτης ἐπεχείρησε γενικὴν αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν, βασίσας τὰς ἐλπίδας του κυρίως ἐπὶ τῆς ὑποδείξεως ἐνὸς μικροῦ μέρους τῆς δχυρώσεως, τὸ δόποιον, κατὰ τύχην προφανῶς, εἶχε παραμείνει ἀσθενές: αὐτομόλων δ' αὐτῷ λόφον ὑποδειξάντων ἐπιβατόν, ἢ Ἀταβρυίον Λιὸς ἱερὸν ἢ καὶ κολοβὸν τείχον ἐπ' αὐτοῦ, τὴν στρατιὰν ἐς τὰς νυκτὸς ἐπέβησε καὶ ἐτέροις ἀναδονὸς κλίμακας ἐκέλευσε χωρεῖν ἐκατέρους μετὰ σιωπῆς, μέχρι τινὲς αὐτοῖς πιρσεύσειαν ἐκ τοῦ Ἀταβρυίου, καὶ τότε ἀθρόως, μετὰ βοῆς... τὸν μὲν τοῖς λιμέσιν ἐπιπίπτειν, τὸν δὲ τὰ τείχη βιάζεσθαι (Μιθρ. 26). Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αἰφνιδιασμοῦ, 'Ρόδιοι δ' αὐτοῖς ἀκαταπλήκτως ἀντανακραγόντων καὶ ἀθρόως ἀναδραμόντων ἐς τὰ τείχη, οἱ βασιλικοὶ νυκτὸς οὐδὲν ἐπεχείρουν, ἡμέρας δ' ἀπεκρούσθησαν. ἡ σαμβύκη δ' ἐπαχθεῖσα τοῦ τείχους ἢ τὸ τῆς Ἰσιδος ἱερὸν ἐστιν, ἐφόβει μάλιστα βέλη τε πολλὰ δμοῦ καὶ κριοὺς καὶ ἀκόντια ἀφιεῖσα. στρατιῶται τε σκάφεσι πολλοῖς αὐτῇ μετὰ κλιμάκων παρέθεον ως ἀναβησόμενοι δὲ αὐτῆς ἐπὶ τὰ τείχη. οἱ δὲ Ρόδιοι καὶ τάδε εὐσταθῶς ὑπέμενον... (Μιθρ. 26/27).

Ως συνάγεται ἐκ τῆς διηγῆσεως ταύτης τοῦ Ἀππιανοῦ τὸ τῆς πόλεως ἔκειτο ἐπὶ ἐμφανοῦς λόφου πλησίον τοῦ τείχους καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παρὰ τὴν νοτίαν πλευράν τῆς δχυρώσεως, παρὰ τὴν δόποιαν ὑπῆρχον διακυμάνσεις τοῦ ἐδάφους³⁰. Περισσότερον ἀόριστος εἶναι ἡ ἔνδειξις περὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰσιδος, περὶ τοῦ δόποιον συνάγεται ἀπλῶς ὅτι ἔκειτο εἰς θέσιν κειμένην πλησίον τοῦ παραλιακοῦ τείχους, τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως³¹.

28. Πρβλ. AM 73 (1958) 154, παρ. πίν. 131, 1.

29. Πρβλ. Ἐργον Ἀρχ. Ἑτ. 1961, 220, εἰκ. 232.

20. Πρβλ. A. Maiuri, Rodi (1921), 23. Hiller, §.a. 765.

31. C. Torr, Rhodes in ancient times, 2. H. Van Gelder, Gesch. alt. Rhodier, 8.

Ἐκ τῆς συντόμου ἐπίσης περιγραφῆς ὑπὸ τοῦ Ἀππιανοῦ (Ἐμφ. IV, 305 εξ.) τῆς πολιορκίας τοῦ Κασσίου (42 π.Χ.) οὐδὲν οὐσιῶδες προστίθεται εἰς τὴν γνῶσιν τῆς Ροδιακῆς δχυρώσεως. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην οἱ Ρόδιοι ἐμφανίζονται μειονεκτοῦντες ἔξ ἀρχῆς ὡς πρὸς τὸν ἐκφυλισθέντα ἥδη στόλον τῶν ἔναντι τοῦ Κασσίου, ὁ δόποιος ἦτο ἐφωδιασμένος διὰ πολλῶν καὶ βαρέων πλοίων. Ἐτι σοβαρώτερον μειονέκτημα ἀπετέλεσε διὰ τοὺς πολιορκουμένους ἡ ὑπαρξία ἴσχυρᾶς προφανῶς μερίδος πολιτῶν προσκειμένων πρὸς τὸν Κάσσιον, οἱ δόποιοι καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν τελικῶς εἰς τὴν πόλιν (αὐτ. 73): εἴκαζον δὲ οἱ πολλοί, καὶ ἐδόκει γενέσθαι, τὸν χαρίεντας αὐτῷ τῶν πολιτῶν ὑπαντοῖξαι πυλίδας ἐλέω τῆς πόλεως καὶ προμηθείᾳ τροφῶν.

Ἡ πόλις εἶχε καὶ πάλιν ἀποκλεισθῆ καὶ ἀπὸ γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Οἱ Ρόδιοι, ἀναδραμόντες ἐπὶ τὰ τείχη πάντα τε ὅπλων ἐπλήρων, καὶ ἀπεμάχοντο δμοῦ τὸν περὶ τὸν Φάννιον ἀπὸ τῆς γῆς ἐνοχλοῦντας καὶ τὸν Κάσσιον τοῖς πρὸς θαλάσση τείχεσι τὸν ναυτικὸν οὐκ ἀνέτοιμον ἐξ τειχομαχίαν ἐπαγαγόντα (αὐτ. 72).

Ἡ πηγὴ ἀπὸ τῆς δόποιας ἀρύεται ὁ Ἀππιανὸς ἦτο εὑμενῆς πρὸς ἐκείνους οἱ δόποιοι εἰσήγαγον εἰς τὴν πόλιν τὸν Κάσσιον³²: οἱ συνετώτεροι, λέγει ὁ συγγραφεὺς. Ἔνεκα τούτου δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἀπόλυτος πίστις εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἀμυντικῆς προσπαθείας τῶν Ροδίων ὡς καταδεδικασμένης: Ρόδος μὲν δὴ δύο πείραις καμοῦσα ἐκ τε γῆς καὶ θαλάσσης ἐποιορκεῖτο· καὶ οὐδέν, ὡς ἐν ἔργῳ ταχεῖ καὶ ἀδοκῆτῳ, παρεσκεύαστο αὐτοῖς ἐξ πολιορκίαν. θθεν ἦν εὔδηλον ἀλώσεσθαι τάχιστα τὴν πόλιν ἢ χερσὸν ἢ λιμῷ· καὶ τάδε Ροδίων οἱ συνετώτεροι καθεώρων... Ἐγγύτερος πρὸς τὸ πράγματι γενόμενον ὁ Δίων δι Κάσσιος (XLVII, 33 4), οὗτε γὰρ ἀντέστησαν, λέγει.

Ὀπωδήποτε, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐνδιαφερούσης κυρίως ἐνταῦθα, ἄξιον προσοχῆς εἶναι, δτι, καίτοι ὑπὸ τοῦ Ἀππιανοῦ ἀναγράφονται λεπτομερῶς αἱ κατὰ θάλασσαν ἐπιτυχίαι τοῦ Κασσίου, οὐδεμία ἀπολύτως ἐπιτυχία ἀναφέρεται, ὅπως ἄλλωστε καὶ κατὰ τὴν ἔξιστόρησιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μιθριδάτου, ἐναντίον τῆς δχυρώσεως ἢ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἀμυνομένων. Ἡ διάθεσις δμως τοῦ συγγραφέως νὰ δικαιολογήσῃ τοὺς παραδοῦντας τὴν πόλιν εἰς τὸν Κάσσιον εἶναι τοσαύτη, ὥστε δὲν φαίνεται πιθανὸν δτι οὗτος θὰ παρέλειπε νὰ ὑπογραμμίσῃ οἰανδήποτε διαπιστωθεῖσαν ἀδυναμίαν τῆς δχυρώσεως, διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἄποψιν περὶ τοῦ ματαίου τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως τῶν Ροδίων.

Οἱ σημειωθέντες ἔπαινοι τῶν τειχῶν τῆς Ρόδου ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς τῆς Ρωμαιοκρατίας μαρτυροῦν περὶ τῆς εἰς καλὴν κατάστασιν διατηρήσεώς των μέχρι τουλάχιστον τῶν μέσων περίπου τῆς 2ας μ.Χ. ἐκατονταετηρίδος.

Ἐκ τῶν συγγραφέων τούτων δι Αἴλιος Ἀριστείδης (XL III, 3), δο δόποιος ἐγνώριζε καλῶς τὴν Ρόδον, παρὰ τὸ ἄκρως ρητορικὸν ὑφος τοῦ λόγου του, καθορίζει σαφῶς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς συνθέσεώς της, ἐπιβεβαιουμένας ἥδη κατὰ τὴν βαθμηδὸν προϊούσαν ἐπαύξησιν τῆς γνώσεως τῆς πόλεως.

Εἰς τὰ τείχη ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου δο μεγαλύτερος ἔπαινος: τὸ δὲ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων θαῦμα καὶ δφθαλμοῖς κόρον οὐκ ἔχον, τὸν τῶν τειχῶν κύκλον καὶ τῶν ἐγκαταμεμεγμένων πύργων τὸ ὑφος καὶ τὸ κάλλος ἀντὶ λαμπτήρων τοῖς προσπλέονσιν δν, ὥστ' εἶναι μόνον τοῖς εἰς Ρόδον καταίρουσι καὶ προσορῶσι μείζοις εὐθύνς τὴν γνώμην γίγνεσθαι. τὸ δὲ πάντων κάλλιστον οὐκ ἀτηρημένον τὸν κύκλον τοῦτον τῆς ἄλλης πόλεως οὐδὲ κενὸν οὐδὲν ἐν μέσῳ ποιοῦντα, ἀλλὰ προσεχῆ τῇ πόλει, ὥσπερ στέφανον κε-

32. Πρβλ. αὐτ. 170.

φαλῆ περιθέοντα. μόνην δὲ ἦν εἰπεῖν τὴν Ρόδον καὶ κατ' οἰκίαν καὶ κοινῇ τετειχίσθαι ἐώκει γὰρ αὐλῆς ἔρκει τὰ τείχη καὶ τοσοῦτον ἡδύνατο παρὰ τὴν εἰσω πόλιν, ὅσον δοίζειν αὐτήν, ἐπὶ τῇγε ἀξίᾳ πάντα ἦν ἵσα.

Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, ὅτι μεταξὺ τοῦ τείχους καὶ τῆς ἄλλης, τῆς φυκοδομημένης πόλεως, δὲν ὑπῆρχον κενά, ἐπιβεβαιοῦται καὶ κατὰ τὴν συνεχιζομένην ἔξερεύνησιν τῆς Ρόδου, ίσχύει δὲ κυρίως διὰ τὴν κάτω πόλιν διότι ἡ Ἀκρόπολις, ὡς λέγει προηγουμένως ὁ ρήτωρ, ἥτο πεδίων καὶ ἀλσῶν μεστή³³.

Ἐνδιαφέρει πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Ἀριστείδης, διμιλῶν περὶ τῶν τειχῶν, μεταχειρίζεται παρφημένον χρόνον: μόνην δὲ ἦν εἰπεῖν τὴν Ρόδον... ἐώκει γὰρ αὐλῆς ἔρκει τὰ τείχη... Τοῦτο θὰ ἐδικαιολόγει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ σεισμὸς τοῦ 142 μ.Χ.³⁴, ὁ καταστρέψας τὴν Ρόδον, εἶχε φέρει καὶ τὴν δχύρωσίν της ἐπίσης εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε ἀπασι αἱ ἀναφερόμεναι ἀρεταί της νὰ ἀνάγωνται εἰς τὸ παρελθόν. Ὡς γνωστὸν ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ζημιῶν τοῦ σεισμοῦ τούτου συνηγορεῖ διὰ τοῦ λόγου του ὁ Ἀριστείδης. Ὑπάρχει ἐν τούτοις τὸ χωρίον τῶν Μεσσηνιακῶν τοῦ Παυσανίου, τὸ μνημονευθὲν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος, εἰς τὸ δόποιον, ὡς εἰδομεν, τὰ τείχη τῆς Ρόδου συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν ἀρίστων, τὰ δὲ Μεσσηνιακὰ ἐγράφησαν μετὰ τὸν ἐν λόγῳ σεισμόν, δ ὁποῖος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου εἰς τὰ Ἀρκαδικά (VIII, 43, 4)³⁵. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ροδιακὴ δχύρωσις εἶχεν ἀποκατασταθῆ, ἵσως διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Ἀντωνίνου, τὴν δόποιαν ἀναφέρει δ περιηγητής³⁶, ἢ ὅτι οὗτος ἐγνώριζε, ἀμέσως ἡ ἐμμέσως, τὴν πρὸ τοῦ σεισμοῦ κατάστασιν τῆς Ρόδου. Πιθανώτερον εἶναι δῆμος ὅτι ἡ σημειωθεῖσα χρῆσις παρφημένου χρόνου ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου ὠφείλετο εἰς ρήτορικὴν ὑπερβολήν, ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῆς πόλεως ὑπὸ μελαινοτέραν χροιάν· χωρὶς νὰ ἀποκλείεται βεβαίως ὅτι αὕτη ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς καταστροφῆς τῶν λοιπῶν οἰκοδομῶν τῆς πόλεως, αἱ δόποιαι, κατὰ τὸν ρήτορα, συνεσχετίζοντο στενῶς πρὸς τὸ τεῖχος. Ὡς διαπιστοῦται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἡ ἐκ τοῦ σεισμοῦ καταστροφὴ τῶν οἰκοδομῶν τούτων ἥτο πράγματι μεγάλη³⁷.

I. Δ. KONTHΣ

33. Πρβλ. Κοντῆν, Συμβολή, 4 ἑξ. ΠΑΕ 1952, 547 ἑξ. 1954, 351 ἑξ.

34. Περὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ σεισμοῦ κατὰ τὸ 142 μ.Χ. ἀντὶ τοῦ 155, ὡς ἐπιστεύετο μέχρι πρό τινος βλ. L. Morricone, Boll. d'Arte 1950, 74, 17.

35. Πρβλ. W. von Christ-W. Schmid-O. Stählin, Gesch. Griech. Litteratur, 756. Περὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ λόγου τοῦ Ἀριστείδου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς βλ. αὐτ. 701.

36. Πρβλ. Torr, Rhodes in ancient times, 55.

37. βλ. AM 73 (1958) 157.

The style of this work bears characteristics well known from other Cypriot works, and at the same time it is connected with the Helladic cultural area. It has much in common in its whole appearance with the lead statuette from a tholos tomb in Campos, Laconia. It shares with it the unusual position of the hand palm downwards, explained by Dr. Dikaios as gesture of protection.

If the above suggested stylistic connection between the two works holds good, we have a further link between Cyprus and the wide district of the Peloponnesian Achaeans, who according to both, the literary tradition and the archaeological evidence, colonized Cyprus early in the fourteenth century B.C.

Prof. S.P. MARINATOS

LES ANCIENS REMPARTS DE RHODES

Cette première partie de l'étude sur les remparts de la ville de Rhodes contient l'examen des principaux textes des écrivains anciens qui ont trait au sujet. D'abord on éclaircit le sens du terme «les obélisques des murs» employé par Diodore (XIX, 45, 3) à propos du cataclysme qui avait menacé la ville en 316. On a découvert à Cos un canal d'évacuation dans les remparts de l'époque classique (Plan 1) en forme d'obélisque, ce qui nous explique le terme employé par Diodore. La plus grande quantité de l'eau amenée par le cataclysme se serait amassée à l'emplacement que la ville devait occuper au moyen âge, à côté du grand port. C'est à cet endroit où il se fit une brèche dans le mur par où l'eau a trouvé issue vers la mer.

Les sièges que la ville a subi y sont examinés et surtout celui de Démetrius en 305/304. Ce siège fameux est exposé en détails par Diodore (XX, 81 s.), qui a emprunté ses renseignements aux écrivains précédents. Ceux-ci avaient employé des archives locales. Les fouilles faites à Rhodes et les études relatives dans les dernières années nous font mieux connaître la ville antique; elles éclairent d'une façon nouvelle le texte de Diodore et nous amènent à des conclusions nouvelles qui sont les suivantes: il ne paraît pas possible que Démetrius ait débarqué et campé, comme on le croit, à la place qui se trouve au point le plus au Nord de l'île (Planche 31). Nous savons maintenant que la ville antique de Rhodes occupait dès son origine à peu près la même étendue que la ville actuelle (Plan 2). Pour cette raison, il ne pourrait pas exister un terrain assez vaste à cet endroit pour l'installation d'un grand camp et des manoeuvres agressives contre les remparts cités par Diodore. Il ne pouvait se trouver qu'au côté sud de l'enceinte, vers l'intérieur de l'île et il est certain que la muraille fut attaquée de ce côté par l'énorme élépolis. Cela est arrivé pendant la seconde année du siège, quand Démetrius, après l'insuccès de ses attaques contre les ports, avait déplacé ses entreprises de la mer à la terre. La place précise par où la muraille fut attaquée par l'élépolis sera fixée sûrement quand on aura découvert le théâtre de la ville; car, d'après le texte de Diodore, ce théâtre devait être situé dans la ville même, près du côté du rempart qui fut attaqué par la machine. Le débarquement dans l'île de Démetrius, qui venait du port de Fyscos d'Asie

Mineure, a été effectué probablement à la côte ouest, au nord du golfe d'Ialyssie, près de la ville (Planche 33).

Par le récit de Diodore le siège de Démetrius est présenté comme un exemple typique d'entreprise de guerre active, à tactique et moyens nouveaux pour l'époque: assaut continu, attaque des murs du haut des constructions plus élevées, emploi des machines énormes. Les fortifications de Rhodes construites pendant la dernière décennie du 5ème siècle, sont présentées, au contraire, comme exemple typique de construction défensive que n'était pas encore destinée à subir des sièges suivant la nouvelle tactique développée surtout dans le quatrième siècle. A cause de cette insuffisance qu'on constate clairement dans le récit de Diodore, les Rhodiens furent obligés à compléter continuellement leurs fortifications et à réparer et renforcer les parties qui subissaient des graves dégâts.

Ces murailles étaient déjà débiles et vieillies en 305, bien qu'il ne s'était pas passé un grand intervalle de temps depuis leur construction. Et ce ne sont pas sans doute ces murailles, comme on a cru, qui ont été admirées par les écrivains postérieurs comme Strabon (XIV, 163), Ailiros Aristidès (XLIII, 3), Dion Chrysostome (XXXI, 163) et que Pausanias (IV, 31, 5) place parmi les plus fortes qui existaient dans le monde. Il semble que les Rhodiens les aient renouvelées selon les exigences nouvelles dans l'art des fortifications après la destruction causée par le grand tremblement de terre de 227 (Pol. V, 88, 1). De ce renouvellement provient probablement la plupart des segments, d'une excellente technique des murs massifs découverts et qui serait l'objet de la seconde partie de cette étude. Ce sont les courtilles de ces fortifications plus récentes que Philon le mécanicien (Diels-Schramm 17-19) considérait comme un modèle du genre (Plan 3). La date de leur édification est prouvée par les voûtes caractéristiques pour la construction hellénistique de Rhodes.

D'après le récit détaillé fait par Appien (Mith. 94 s 305 s.) des sièges de Mithridate (88 av. J.C.) et de Cassius (42 av. J.C.), on constate que les Rhodiens n'eurent pas les mêmes inquiétudes, au moins pour la résistance de leurs fortifications, pendant ces sièges.

La ville de Rhodes a subi aussi une grande destruction par le tremblement de terre de 142 de notre ère, qui donna l'occasion à Ailiros Aristidès de louer la grandeur passée de ces constructions et surtout de ces fortifications. Mais le témoignage de Pausanias que les murs de Rhodes étaient parmi les plus forts qui existaient au monde, est postérieur du tremblement de terre. Il se peut que le pérégrète connaissait l'état des murs de la ville avant le tremblement de terre ou peut-être leurs dégâts étaient réparés lorsqu'il écrivait. Il n'est pas improbable que la destruction des murs par le tremblement de terre n'était pas aussi étendue que celle des autres constructions de la ville. Elles avaient subi, en réalité, une grande destruction, comme on constate par les fouilles.

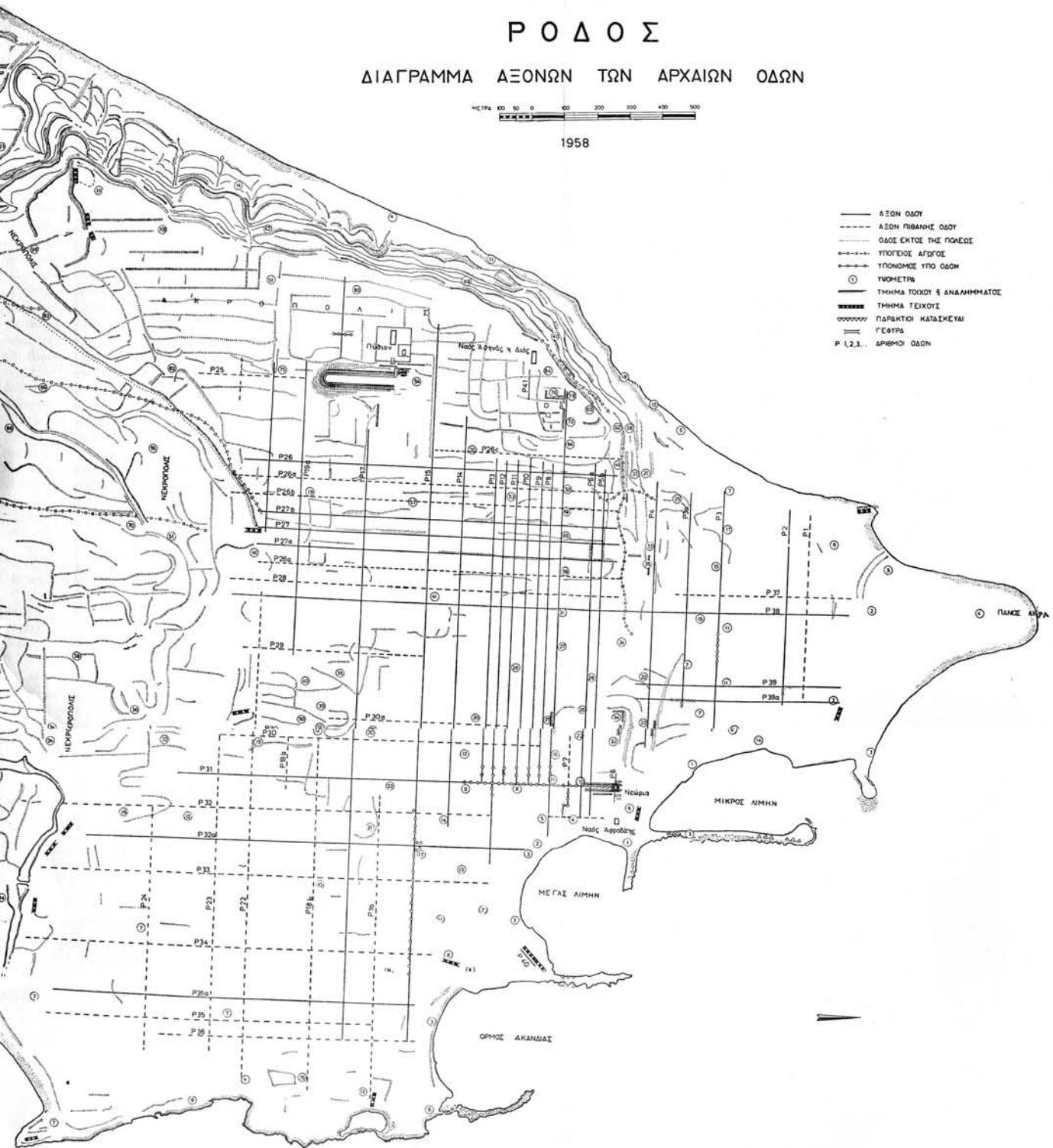
ΡΟΔΟΣ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΑΞΟΝΩΝ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΟΔΩΝ

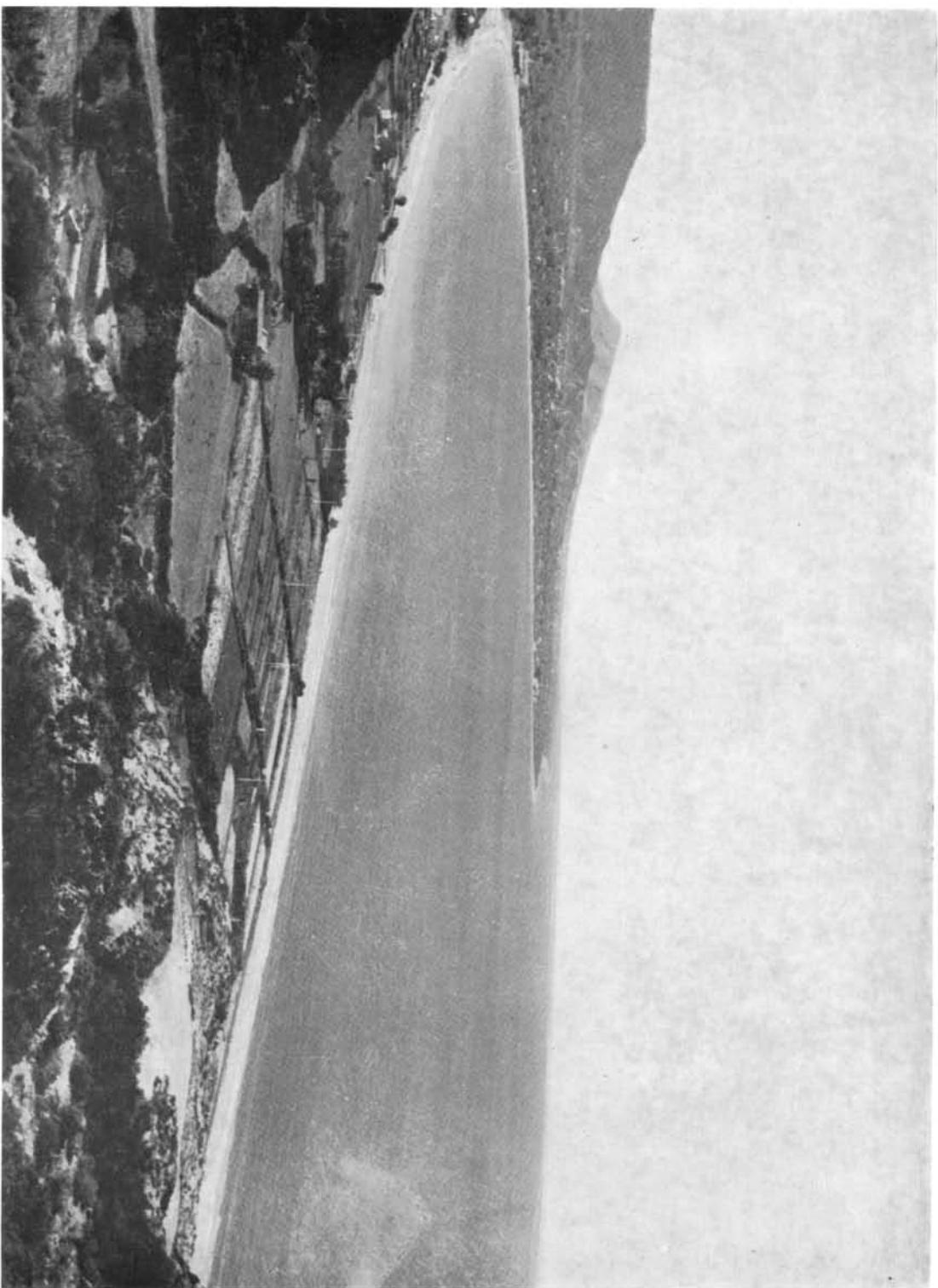
ΜΕΤΡΑ 00 100 0 100 200 300 400 500

1958

- ΔΕΩΝ ΟΔΟΥ
- ΔΕΩΝ ΕΠΙΒΑΝΗΣ ΟΔΟΥ
- ΟΔΟΣ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ
- ΥΠΟΓΕΙΟΣ ΑΓΩΓΟΣ
- ΥΠΟΝΟΜΟΣ ΥΠΟ ΟΔΟΝ
- ΥΧΟΜΕΤΡΑ
- ΤΙΜΗΜΑ ΤΟΧΟΥ & ΑΝΑΛΗΜΜΑΤΟΣ
- ΤΙΜΗΜΑ ΤΕΙΧΟΥΣ
- ΠΑΡΑΚΤΙΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣ
- ΓΕΦΤΡΑ
- P 1,2,3... ΔΡΙΒΗΜΟΙ ΟΔΩΝ

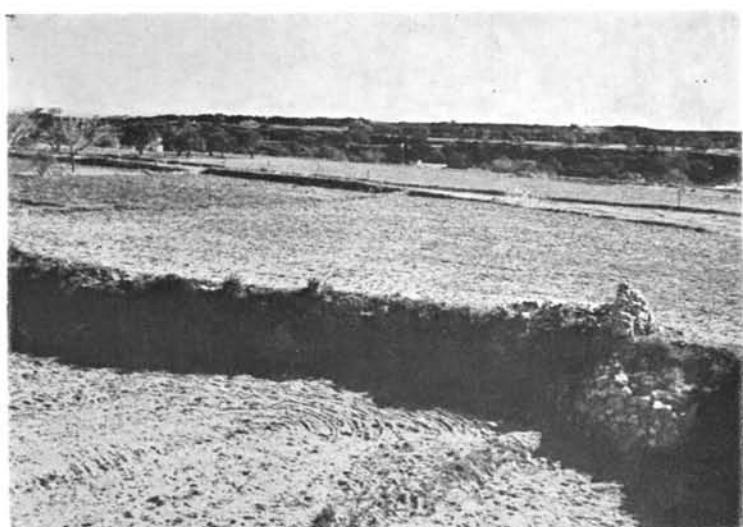
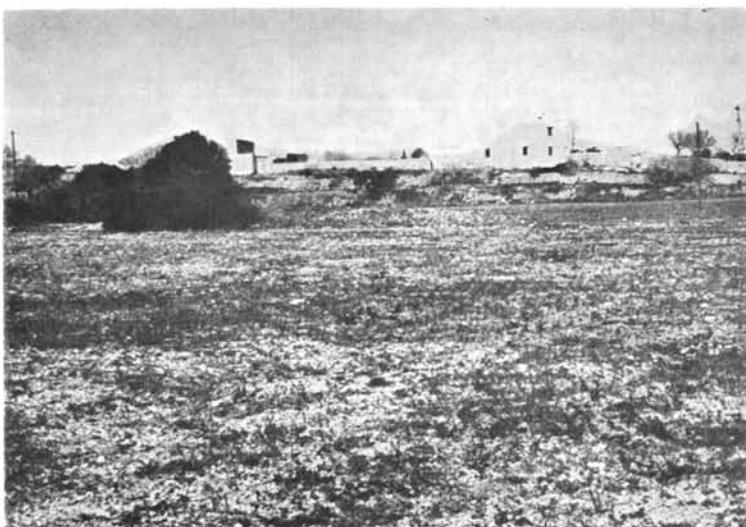

Σχεδ. 4. Ρόδος. Διάγραμμα αξόνων των αρχαίων οδών

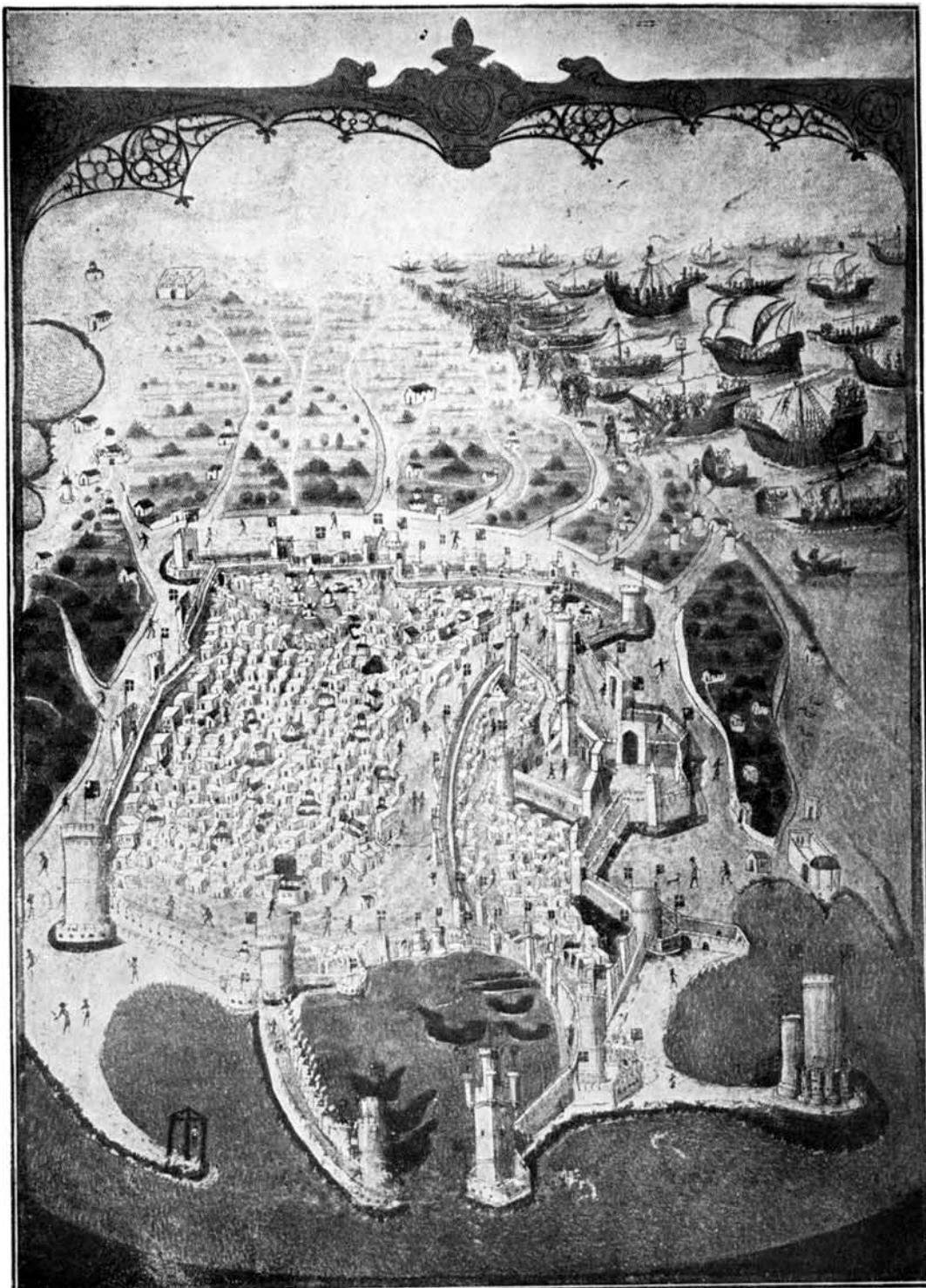
I. Δ. ΚΟΝΤΗΣ

Ο κόλπος της Ιαλυσσού από της ακροπόλεως της Ρόδου

Ρόδος: α - β. Πεδιάς ΝΑ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ρόδου, γ. Κάθιδος πρὸς τὸν κόλπον τῆς Ἰαλυσσοῦ ἐκ τῶν ΝΑ τῆς Ρόδου ύψιπέδων

I. Δ. KONTΗΣ

Παλαιόν σχεδιογράφημα τῆς ἀποβάσεως τῶν Τούρκων εἰς Ρόδον κατὰ τὸ 1480 (Caoursin)